

NOVUM

Editie 41/7
Winter 2020/21

De weg naar Bidens overwinning

'The winner will unite us all'

*De Digital Services Act:
een goed voornemen,
maar voor wie?*

*Bewapende Boa's:
geweldsmonopolie
onder schot?*

*In gesprek met
Janneke Vink*

41/7

NOVUMmagazine

NOVUM magazine is het juridisch faculteitsblad van de Universiteit Leiden, ontstaan uit de fusie tussen het faculteitsblad **Trias** (1968) en het blad **Request** (1999) dat werd uitgegeven door het rechtenmentoraat Appèl, tegenwoordig **Juridische Faculteitsvereniging Grotius**.

Ons doel is een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van (toekomstig) juridische professionals.

Hoofdredacteur

Joris van de Riet

Eindredacteur

Mahatma M. Martinus

Redacteurs

Nick du Bois

Jurian Bos

Bouchra Boulouize

Sebastian Cornielje

Rudolf Willem van Dam

Hadassah Drukarch

Francine Fetter

Anne Sophie Pijnacker

Lars Volborth

Karel Wijdeveld

Femke de Wijs

Raad van advies

Prof. mr. dr. A.G. Castermans

Prof. mr. dr. P.M. Schuyt

Mw. drs. A.F.M. van der Helm

Dion Latten, assessor FdR

Roos van der Plas, praeses JFV Grotius

Oplage: 750 exemplaren

Drukker: BladNL

ISSN: 1567-7931

Coverfoto via www.unsplash.com

© Niets uit deze uitgave mag zonder voorafgaande toestemming van de redactie openbaar worden gemaakt of verveelvuldigd.

Adverteren, solliciteren of reageren: novum@law.leidenuniv.nl

	Voorwoord	4
<i>Verdieping</i>	Wilsverklaring voor euthanasie bij gevorderde dementie	5
<i>Analyse</i>	De <i>Digital Services Act</i> : een goed voornemen?	10
<i>Analyse</i>	De weg naar Bidens overwinning	14
<i>Analyse</i>	Bewapende boa's: het geweldsmonopolie onder schot?	19
<i>In gesprek met</i>	In gesprek met Janneke Vink	24
<i>Boekbespreking</i>	Impeachment voor dummy's	29

Joris van de Riet
Hoofdredacteur

Waarde lezer,

Waar het er ten tijde van het verschijnen van het vorige nummer van dit blad nog op leek dat ondanks de ongewone omstandigheden het leven binnen de muren van onze faculteit op zijn minste enigszins door zou gaan, is die inschatting inmiddels door de omstandigheden ingehaald: Nederland bevindt zich in een lockdown – die ditmaal ook daadwerkelijk zo mag heten en niet meer vergezeld gaat van de kwalificatie ‘intelligent’ of ‘gedeeltelijk’ – en het KOG is andermaal vrijwel geheel gesloten. Dit nummer van de *NOVUM* verschijnt dan ook weer digitaal, zodat u het ook vanuit uw thuiswerkplek (tevens studieplek, woonkamer, keuken en slaapkamer) kunt lezen.

Niettegenstaande de minder dan geweldige omstandigheden gebeurt er nog van alles in de wereld: aan gene zijde van de Atlantische Oceaan vonden verkiezingen plaats, die na een hoop onduidelijkheid blijken te zijn geëindigd in een overwinning voor de Democratische kandidaat die naar de klinkende naam Joseph Robinette Biden Jr. luistert. Maar hoe gaan zulke verkiezingen eigenlijk in zijn werk? Wat is de staatsrechtelijke achtergrond daarvan? In haar artikel in dit nummer behandelt Anne Sophie Pijnacker op die vragen in.

Het ‘staartje’ dat de verkiezingen op 6 januari, tijdens het tellen van de stemmen van het *Electoral College* door het Congres, nog kregen in de vorm van de gewelddadige bestorming van het Capitool door een groep Trumpanhangers, heeft inmiddels geleid tot een nieuwe impeachmentprocedure tegen de – nog heel even – zittende president Trump. Ter opheldering van de juridische vragen die daarbij komen kijken bevat dit nummer een herdruk van een bespreking van mijn hand van een uitermate leerzaam boek, *Impeachment: A Citizen's Guide* door Cass R. Sunstein.

Bouchra Boulouize debuteert als redacteur in dit nummer met een onderwerp dat in alle coronaproblematiek wat ondergesneeuwd is geraakt, maar zeker gezien de opnieuw opblazende discussies rondom het instellen van een avondklok des te relevanter is geworden: de vraag of buitengewone opsporingsambtenaren (boa's) net als ‘gewone’ agenten bewapend moeten worden. Zij heeft twijfels over de noodzaak van het uitreiken aan wapens aan boa's en betoogt dat een betere samenwerking tussen boa's en politie het veel nuttiger is om escalatie te voorkomen.

Ook in de EU zijn er ontwikkelingen: de Europese Commissie is bezig met een algehele herziening van de regelgeving omtrent het internet, in de vorm van de zogeheten ‘Digital Services Act’. In haar bijdrage bespreekt Hadassah Drukarch de voorgeschiedenis van dit stuk wetgeving, waarmee de Commissie poogt de techreuzen aan banden te leggen. Nog iets dichterbij huis bespreekt Ruud van Dam de zaak van de ‘koffie-euthanasie’, waarin de Hoge Raad de regels over euthanasie, in het bijzonder bij ouderen met dementie, verhelderde.

Tot slot brengt deze maand een interview met een oud-medewerker van onze faculteit: Janneke Vink, tegenwoordig werkzaam aan de Open Universiteit. Zij promoveerde in 2019 te Leiden op dierenrechten en geeft nu aan de OU Nederlands eerste keuzevak over dierenrecht. Redacteur Lars Volborth ging met haar in gesprek over haar boek en haar onderwijs.

Ik wens u, ook in deze moeilijke tijden, veel plezier met dit nieuwe nummer van het juridisch faculteitsblad *NOVUM*.●

Wilsverklaring voor euthanasie bij vergevorderde dementie

De Hoge Raad heeft op 21 april 2020 voor het eerst uitspraak gedaan over een zaak waarin de Wet toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding (Wtl) werd toegepast door een arts, sinds de Wtl in 2002 werd ingevoerd.¹ Het ging hierbij om een zaak die nu in de media vaak kortweg de 'Koffie-euthanasie' zaak wordt genoemd, naar een van de handelingen die de verpleeghuisarts in deze zaak bij het uitvoeren van de euthanasie deed.² Deze zaak verschilt in vele opzichten van de 'gewone' gang van zaken die bij het uitvoeren van de Wtl plaats vindt. Het ging hierbij namelijk om een vergevorderd dementerende patiënte die een wilsverklaring voor euthanasie had geschreven, dat door de arts ten uitvoer werd gebracht. Het arrest dat hieruit voortkwam zal waarschijnlijk in de toekomst een belangrijke leidraad vormen voor, onder andere, verpleeghuisartsen die vergevorderd dementerende patiënten met een wilsverklaring voor euthanasie in hun verpleeghuis hebben. Echter zijn er bij dit arrest ook een aantal punten waar op medisch-ethisch niveau door de Hoge Raad conclusies zijn getrokken waar enige discussie over mogelijk is.

Rudolf Willem van Dam
Redacteur

In het buitenland is euthanasie, en in het bijzonder de Wtl die in Nederland geldt, zeer omstreden en worden vaak onwaarheden verspreid over de Nederlandse euthanasiepraktijk.³ In Nederland is euthanasie echter door een ruime meerderheid van de bevolking geaccepteerd en kiezen veel mensen voor euthanasie als manier van overlijden indien zij ernstig ziek zijn.⁴ In 2019 ging er bij 6361 overlijdens sprake van euthanasie.⁵ In twee derde van de gevallen van euthanasie gaat het om patiënten die aan een vorm van kanker lijden, kanker is daarmee de meest voorkomende aandoening waarbij euthanasie wordt uitgevoerd.⁶

De Wtl is van kracht sinds 1 april 2002, nadat een meerderheid van het parlement een jaar eerder de wet had vastgesteld.⁷ Het is echter niet zo dat euthanasie in Nederland pas sinds 1 april 2002 in de praktijk wordt uitgevoerd. De eerste vervolging in Nederland van een arts die euthanasie had uitgevoerd was in 1952, toen een arts zijn broer met behulp van een aantal verdovende middelen had geholpen om te sterven. Zijn broer leed aan een vergevorderde vorm van tuberculose en zou tegen de arts, volgens verklaringen van de arts, gezegd hebben zeer ernstig te lijden. De rechtbank stond voor de vraag of de arts, krachtens artikel 293 van het Wetboek van Strafrecht, schuldig was aan een misdrijf tegen het leven gericht. Dit werd zo inderdaad door de rechtbank geacht, en er was volgens de rechtbank geen sprake van een vrijstelling of ontheffing van dit artikel vanwege een bijzondere positie van artsen voor het verlenen van euthanasie. De arts werd door de rechtbank tot één jaar voorwaardelijke celstraf met een proeftijd van één jaar veroordeeld. Door de rechtbank werd het met name van belang geacht dat deze uitspraak preventief zou werken om nog meer zaken van euthanasie te voorkomen.⁸ In 1973 vond een zaak plaats die zeer veel invloed zou hebben op de toekomst van euthanasie in Nederland. Huisarts Truus Postma had met behulp van morfine een einde gemaakt aan het leven van haar terminaal zieke moeder. Bij deze zaak formuleerde de rechtbank een aantal criteria die zouden bepalen of er sprake zou zijn van zorgvuldig uitgevoerde euthanasie. Postma werd door de rechtbank tot een symbolische voorwaardelijke gevangenisstraf van één week veroordeeld met een proeftijd van één jaar.⁹ Deze zaak werd destijds in zowel nationale als internationale media zeer breed uitgemeten, waardoor de discussie over euthanasie in de samenleving sterk op gang kwam. De zorgvuldigheidscriteria die uit dit vonnis voortvloeiden zouden de basis gaan vormen voor de latere Wtl.

Een belangrijke zaak waarin de Hoge Raad uitspraak deed over rechtvaardiging van euthanasie door een arts was in 1984. In deze zaak werd gekeken of er enerzijds sprake kon zijn van een rechtvaardigingsgrond door een beroep op overmacht in de zin van noodtoestand, en anderzijds een beroep op het zelfbeschikkingsrecht van een patiënt. De Hoge Raad oordeelde in deze zaak dat er inderdaad sprake was van een rechtvaardigingsgrond door een beroep op overmacht in de zin van noodtoestand. Echter verwierp de Hoge Raad het beroep op het zelfbeschikkingsrecht van de patiënt. Het uitgangspunt van de Hoge Raad was dat voor een succesvol beroep op overmacht in de zin van noodtoestand, sprake moest zijn van uitzichtloos en ondraaglijk lijden van de patiënt. De arts werd uiteindelijk ontslagen van alle rechtsvervolging. Dit arrest creëerde daarmee een duidelijke rechtvaardigingsgrond voor euthanasie.¹⁰ Het was voor het eerst in het Nederlands recht dat de uitvoer van een euthanasie in Nederland bewezen, maar niet strafbaar was.

“Het uitgangspunt van de Hoge Raad was dat voor een succesvol beroep op overmacht in de zin van noodtoestand, sprake moest zijn van uitzichtloos en ondraaglijk lijden van de patiënt.”

Op basis van reeds genoemde, en een aantal andere zaken omtrent euthanasie werd door een aantal bewindslieden van het kabinet-Kok II de Wtl opgesteld. Hierbij is er een tweede lid aan artikel 293 van het Wetboek van Strafrecht toegevoegd, dat lid 1 niet strafbaar maakt als voldaan wordt aan specifieke voorwaarden. Om aan lid 2 te voldoen moet de arts de euthanasie volgens de Wtl uitvoeren en hiervan mededeling doen aan de gemeentelijk lijkschouwer.¹¹ Daardoor is er nu een duidelijke wet die aangeeft wanneer euthanasie is toegestaan en aan welke zorgvuldigheidseisen dan dient te worden voldaan. Voor de mogelijkheid tot euthanasie moet ten eerste sprake zijn van een vrijwillig en weloverwogen verzoek. De patiënt moet zich dus, naar oordeel van de arts, goed beseffen wat het gevolg is van euthanasie en hier geheel vrijwillig voor kiezen. Ten tweede moet er sprake zijn van uitzichtloos en ondraaglijk lijden. Dit houdt in dat er geen mogelijkheid meer is voor een patiënt om nog van de aandoening te genezen, en dat de patiënt dergelijk ernstig lijden ondervindt dat niet meer uit te houden is. Belangrijk is om hierbij te beseffen dat de mate van ondraaglijkheid per persoon per aandoening verschilt. Een arts beoordeelt per patiënt individueel of diegene

ondraaglijk lijdt aan de aandoening, er is dus geen sprake van een hard criterium per ziektebeeld. Ten derde moet de arts de patiënt duidelijk en correct informeren over de medische situatie en de vooruitzichten. De patiënt kan namelijk geen weloverwogen besluit nemen als er sprake is van te weinig informatie omtrent de eigen vooruitzichten. De vierde zorgvuldigheidseis voor euthanasie is dat er geen sprake is van een redelijke andere oplossing voor de medische situatie. Indien een patiënt bijvoorbeeld ondraaglijk lijdt als gevolg van de medicijnen die diegene gebruikt vanwege de aandoening, kan er ook voor gekozen worden om de behandeling te staken. Indien de patiënt door het staken van de behandeling overlijdt, is er geen sprake van euthanasie. De vijfde eis is dat ten minste één onafhankelijke arts wordt geraadpleegd om het euthanasieverzoek te beoordelen. Het oordeel van de onafhankelijke arts is niet bindend. Het is echter wel verplicht voor de arts die het euthanasieverzoek heeft ontvangen van de patiënt, om een negatief oordeel van de onafhankelijke arts te bespreken met de onafhankelijke arts. Een negatief oordeel van de onafhankelijke arts mag alleen ter zijde worden gelegd als dit voldoende te onderbouwen is door de arts die het euthanasieverzoek heeft ontvangen. Het is ook toegestaan voor de arts die het euthanasieverzoek heeft ontvangen om een tweede onafhankelijke arts te raadplegen. Tenslotte is de laatste eis dat de euthanasie medisch zorgvuldig door de arts wordt uitgevoerd, volgens de ‘Richtlijn uitvoering euthanasie en hulp bij zelfdoding’.¹²

“In Nederland wordt door de Regionale Toetsingscommissies Euthanasie per uitgevoerde euthanasie bekeken of de arts zich aan de zes zorgvuldigheids-eisen heeft gehouden.”

In Nederland wordt door de Regionale Toetsingscommissies Euthanasie (RTE) per uitgevoerde euthanasie bekeken of de arts zich aan de zes zorgvuldigheids-eisen heeft gehouden. Het is altijd verplicht voor een arts om na het uitvoeren van een euthanasie dit direct te melden aan de gemeentelijk lijkschouwer, en verslag te leggen van de euthanasie. De RTE toetst op basis van het verslag of de arts juist gehandeld heeft. Bij veruit de meerderheid van alle uitgevoerde euthanasieverzoeken is volgens de RTE sprake van zorgvuldig handelen volgens de Wtl.¹³ Echter was er bij de koffie-euthanasie zaak volgens de RTE sprake van onzorgvuldig handelen, waarna het Openbaar

Ministerie besloot om de arts die de euthanasie had uitgevoerd te vervolgen.

‘Koffie-euthanasie’

In de zaak van de koffie-euthanasie was sprake een 74-jarige vrouw die aan een vergevorderde vorm van dementie leed. Bij de desbetreffende vrouw was in 2012 een vorm van dementie vastgesteld door een geriatrisch arts. De vrouw had toen ze haar diagnose had gekregen dezelfde maand nog een euthanasieverzoek conform het model van de Nederlandse Vereniging voor een Vrijwillig Levens-einde (NVVE) geschreven. Zij had daarin beschreven dat ze euthanasie of hulp bij zelfdoding zou willen krijgen indien ze uitzichtloos en ondraaglijk zou lijden. Daarnaast had zij geschreven beslist geen opname in een instelling voor demente bejaarden te willen, omdat ze dit bij haar demente moeder van dichtbij had meegemaakt. De vrouw schreef dat zij de ervaringen die haar demente moeder tot haar overlijden in de instelling voor demente bejaarden had, zo verschrikkelijk vond dat zij dit niet zelf mee zou willen maken. De vrouw heeft het euthanasieverzoek samen met haar man aan de huisarts laten zien, waarna de huisarts na een gesprek met haar en haar echtgenoot het euthanasieverzoek in haar medisch dossier liet opnemen.

In de jaren van 2012 tot 2016 verslechterde de toestand van de vrouw, zij ging nog een aantal maal samen met haar echtgenoot naar de huisarts om haar euthanasieverzoek te bespreken. De huisarts heeft in haar medisch dossier genoteerd dat de vrouw wilsbekwaam was tijdens deze gesprekken en dat zij nog steeds achter haar euthanasieverzoek stond, in het geval zij opgenomen zou moeten worden in een instelling voor dementen. Uiteindelijk raakte de vrouw zo vergevorderd dement dat er niet meer om de opname heen gegaan kon worden. Bij het intakegesprek voor de instelling toonde de echtgenoot van de vrouw haar euthanasieverzoek aan de verpleeghuisarts van de instelling en besprak dit met deze verpleeghuisarts. Op basis daarvan begon de verpleeghuisarts met het onderzoek of euthanasie bij de vrouw mogelijk zou zijn.

Volgens het medisch dossier van de patiënte had de verpleeghuisarts meerdere malen contact met haar, waarbij de arts haar gedrag geobserveerd had en haar euthanasieverzoek met haar probeerde te bespreken. De vrouw zou volgens het medisch dossier zeer vaak ernstig psychisch lijden, wat zich uitte in veel heftige emoties en het tot wel twintig keer per dag herhalen dat

ze dood wilde. Daarnaast bonkte de vrouw zeer vaak op muren en deuren, tot haar handen daar pijn van deden. Ook dacht zij continu dat medebewoners bekenden van haar waren van buiten de instelling, waarna af en toe fysieke conflicten tussen de vrouw en de medebewoners ontstond. De verpleeghuisarts kreeg van de vrouw vaak als antwoord op de vraag of ze euthanasie wilde dat ze dat zou willen als ze erg ziek zou worden, maar dat ze dat nu nog niet wilde. De verpleeghuisarts heeft daarnaast een aantal gesprekken gehad met een aantal familieleden van de vrouw, die allen verklaarden dat zij de vrouw zeer zwaar zagen lijden in de instelling. Daarnaast heeft de verpleeghuisarts twee onafhankelijke artsen geraadpleegd of zij vonden dat euthanasie voor de vrouw mogelijk zou moeten zijn. Beide onafhankelijke artsen kwamen tot de conclusie dat het euthanasieverzoek van de vrouw aan de zorgvuldigheidseisen van de Wtl voldeed.

“Beide onafhankelijke artsen kwamen tot de conclusie dat het euthanasieverzoek van de vrouw aan de zorgvuldigheidseisen van de Wtl voldeed.”

Op 22 april 2016 heeft de verpleeghuisarts het euthanasieverzoek voltrokken. Hierbij had zij de vrouw van tevoren koffie met een slaapmiddel gegeven, zodat zij niet te angstig zou reageren op de toediening van de euthanatica. Toen de vrouw versuft was bracht de verpleeghuisarts het infuus in, de vrouw reageerde wat afwerend waarna de aanwezige familieleden en de verpleeghuisarts haar weer tot rust probeerden te krijgen. Toen dit gelukt was diende de verpleeghuisarts de euthanatica toe waarna de vrouw stierf.

De zorgvuldigheidseis waar in deze zaak veel om te doen was, was die van een vrijwillig en weloverwogen verzoek. In eerste instantie was het euthanasieverzoek van de vrouw zeker vrijwillig en weloverwogen. Zij had dit zelf geschreven en aangegeven wat de beweegredenen waren voor haar verzoek. Ze had immers dit ziektebeeld al eerder bij haar moeder gezien en wist dus wat haar potentieel te wachten stond. Dit bleek ook uit de gesprekken die zij met haar huisarts had gehad, volgens het medisch dossier van de vrouw. Tijdens het schrijven van het euthanasieverzoek en de bespreking met de huisarts was de vrouw ook wilsbekwaam. Het probleem dat in deze zaak ontstond was dat de vrouw, door haar vergevorderde dementie, uiteindelijk niet meer wilsbekwaam was. Na de opname in de instelling kon de

verpleeghuisarts niet duidelijk van de vrouw verkrijgen of zij nog steeds achter haar euthanasieverzoek stond. De Wtl stelt echter dat het mogelijk is om het euthanasieverzoek alsnog in te willigen als de patiënt dit vóór het wilsbekwaam worden heeft opgesteld.¹⁴ Hierdoor kon de arts dus alsnog uitgaan van een vrijwillig en weloverwogen verzoek. Een lastig probleem hierbij was dat de vrouw op de vragen van de arts omtrent haar euthanasieverzoek vaak antwoordde dat zij ‘nu’ nog niet wilde sterven. Echter waren deze huidige verklaringen dus geuit terwijl de vrouw wilsbekwaam was.

Het oordeel van de Hoge Raad

Het is erg moeilijk voor een arts om hier goed mee om te gaan. Het valt in principe objectief vast te stellen of iemand vergevorderd dementerend is, maar het is echter erg lastig om de huidige wil van een persoon duidelijk naar voren te krijgen indien diegene vergevorderd dementerend is.¹⁵ Omdat dementie ongeneeslijk is, is het niet mogelijk om mensen die genezen zijn te vragen wat hun gedachten tijdens het hebben van dementie waren. De Wtl heeft daarom de mogelijkheid van het euthanasieverzoek via wilsverklaring opgenomen, zodat er alsnog een mogelijkheid zou kunnen bestaan om iemand die daar op het moment van ernstige ziekte niet toe in staat is van tevoren een wilsverklaring te laten opstellen. De Hoge Raad heeft in haar arrest benadrukt dat slechts het hebben van een wilsverklaring niet genoeg is om de euthanasie bij vergevorderd dementerenden mogelijk te maken. Er moet ook sprake zijn van actueel ernstig lijden. Deze voorwaarde kan enige twijfel bij artsen verlagen. Het is namelijk zo dat er voorbeelden zijn van ouderen die weliswaar vergevorderd dement zijn, maar toch een gelukkig leven lijken te hebben. Het gaat dan om mensen die, voor zover dat van buitenaf te beoordelen is, weinig heftige emoties ervaren en tot op bepaalde hoogte in staat zijn om aan dagactiviteiten deel te nemen.¹⁶ De Hoge Raad heeft bepaald dat de vrouw in deze zaak ondraaglijk leed aangezien zij vaak heftige emoties ervaarde door haar dementie, wat zich onder andere uitte in het zeer vaak slaan op deuren en muren. Dit arrest heeft daarmee dus bepaald dat er sprake moet zijn van duidelijk te observeren actueel lijden als gevolg van de onderliggende aandoening. Ik denk persoonlijk ook dat degenen die van tevoren een euthanasieverzoek voor dementie opstellen, hier nog steeds achter zouden staan als ze volledig wilsbekwaam konden zijn in het vergevorderde stadium van dementie. De reden dat ik dit denk is dat dergelijke uitingen van lijden, zoals de vrouw in deze zaak deed, door personen die een

euthanasieverzoek opstellen in het vooruitzicht gesteld als reden gezien worden om het verzoek op te stellen. Ook is het voor artsen minder moeilijk om met het wilsonbekwaamheidsaspect om te gaan, als het duidelijk is dat de patiënt van tevoren had beschreven niet in dergelijke mate te willen lijden. Feit blijft natuurlijk wel dat het niet mogelijk is om te weten of de patiënt van binnen echt lijdt, echter denk ik dat het menswaardiger is om hier op basis van het gedrag van de patiënt wel vanuit te gaan.

“De Hoge Raad heeft in haar arrest benadrukt dat slechts het hebben van een wilsverklaring niet genoeg is om de euthanasie bij vergevorderd dementerenden mogelijk te maken.”

Een ander groot kritiekpunt dat werd beschreven is dat de arts in deze zaak de vrouw ten tijde van de euthanasie niet had ingelicht en een verdovend middel door haar koffie had gedaan. De vraag hierbij was of er daardoor sprake was van een onzorgvuldig uitgevoerde euthanasie. De Hoge Raad heeft beschreven dat het niet nodig was om de euthanasie op het moment zelf met de vrouw te bespreken. Aangezien de vrouw vergevorderd dementerend was zou een dergelijk gesprek niet zinvol zijn en zou de vrouw daardoor slechts heftige emoties doormaken. Dit zou een vorm van onnodig lijden opleveren. Daarnaast heeft de Hoge Raad geoordeeld dat het heimelijk toedienen van het verdovende middel in de koffie zorgvuldig was. Het middel zorgde ervoor dat de euthanasie door de vrouw niet gemerkt werd. Aangezien de vrouw zeer waarschijnlijk erg angstig zou zijn als haar verteld werd dat de euthanasie nu uitgevoerd zou worden, werd het als onnodig lijden gezien om de vrouw dit allemaal bewust te laten meemaken. De euthanasie is dus door de Hoge Raad als een zorgvuldig uitgevoerde euthanasie beschouwd. Het blijft echter natuurlijk wel te bediscussiëren of de vrouw niet alsnog ingelicht had moeten worden over de euthanasie, het ging immers om de laatste momenten van haar leven. Daarnaast is het van groot belang om een persoon in te lichten over de medische handelingen die een zorgverlener bij iemand uitvoert, aangezien er sprake dient te zijn van autonomie van de patiënt. Persoonlijk denk ik dat het niet nodig was om de vrouw op het moment zelf in te lichten, aangezien haar ondraaglijk lijden daar waarschijnlijk nog zwaarder van zou worden. Het is daarnaast wel zo dat de patiënt een bepaalde mate van autonomie dient te hebben, echter was er hier sprake van een duidelijk beschreven

euthanasieverzoek en was het ook van belang dat hier op een zo prettig mogelijke manier door de arts gehoor aan werd gegeven.

Concluderend is uit het arrest van de Hoge Raad rondom de koffie-euthanasie zaak te stellen dat euthanasie bij vergevorderd dementerenden toegestaan kan zijn. Dit kan echter alleen indien er een duidelijke wilsverklaring door de desbetreffende persoon is opgesteld, toen deze persoon nog wilsbekwaam was. Er dient daarnaast sprake te zijn van actueel zichtbaar ondraaglijk lijden. De wilsverklaring is dus van belang bij de mogelijkheid tot euthanasie, maar niet leidend. De arts die de euthanasie mogelijk zal gaan uitvoeren zal grotendeels af blijven gaan op de bevindingen die op het actuele moment worden vastgesteld. Ik heb er persoonlijk vertrouwen in dat artsen euthanasie bij vergevorderd dementerenden zorgvuldig zullen uitvoeren, en altijd zullen blijven kijken of euthanasie wel de juiste oplossing is voor de desbetreffende patiënt of dat er ook andere mogelijkheden zijn om het lijden van de patiënt te verminderen. Autonomie van de mens is immers een groot goed, maar het blijft van belang om per persoon te beoordelen wat de juiste manier van handelen is.●

1. HR 21 april 2020, ECLI:NL:HR:2020:712. RvdW 2020/599.
2. B. van Baarsen, 'Niemand is blij met de koffie-euthanasie uitspraak', NRC 13 mei 2020.
3. N. Posthumus, 'Rick Santorum denkt Nederland te kennen: grootschalige bejaardenmoord', NRC 18 februari 2012.
4. 'Opvattingen over euthanasie', CBS, cbs.nl
5. 'Euthanasie: aantal meldingen', De Staat van Volksgezondheid en Zorg, staatzvenz.nl/kerncijfers/euthanasie-aantal-meldingen.
6. M. Heins e.a., 'Ontwikkelingen in het aantal euthanasiegevallen en achterliggende factoren.', Nivel 3 juni 2019, nivel.nl/nl/publicatie/ontwikkelingen-het-aantal-euthanasiegevallen-en-achterliggende-factoren.
7. 'De euthanasiewet', NVVE, nvve.nl.
8. Rb. Utrecht 11 maart 1952, ECLI:NL:RBUTR:1952:7.
9. Rb. Leeuwarden 21 februari 1973, ECLI:NL:RBLEE:1973:AB5464.
10. HR 27 november 2011, ECLI:NL:PHR:1984:AC8615.
11. Art. 293 Sr:
12. 'De 6 zorgvuldigheidseisen van de euthanasiewet', Rijksoverheid, rijksoverheid.nl; 'Richtlijn uitvoering euthanasie en hulp bij zelfdoding', KNMP, knmp.nl.
13. 'Vijftien jaar euthanasiewet: belangrijkste cijfers 2017', RTE, euthanasiemissie.nl
14. Art. 2.2 Wv.
15. L. Velayudhan e.a., 'Review of brief cognitive tests for patients with suspected dementia', Int. Psychogeriatr. (26) 2014, afl. 8, p. 1247-1262.
16. M. Person & I. Hanssen, 'Joy, Happiness, and Humor in Dementia Care: A Qualitative Study', Creat. Nurs. (21) 2015, afl. 1, p. 47-52.

De *Digital Services Act*: een goed voornemen, maar voor wie?

Hadassah Drukarch
Redacteur

De feestdagen staan weer voor de deur, voor velen het hoogtepunt van het jaar. Zoals het populaire kerstlied van Andy Williams luidt, ‘it’s the most wonderful time of the year’, zo blijkt uit de nieuwste kwartaalcijfers van techreuzen Apple, Amazon, Facebook en Google, en de daarop gebaseerde omzet voorspellingen voor het laatste kwartaal van het jaar dat ook zij de wintermaanden vol enthousiasme tegemoet gaan.¹ Terwijl de dominantie van deze techreuzen meer dan ooit ter discussie wordt gesteld, laten de meest recente cijfers en voorspellingen zien dat het ze nog altijd voor de wind gaat. Hoewel zij er keer op keer ongenadig van langs krijgen, in een toenemend tempo rechtszaken tegen hen worden aangespannen en inmiddels ook beteugelende wetgeving wordt gepresenteerd, roept dit bij mij een vervolgvraag op: wie profiteert hier uiteindelijk daadwerkelijk van?

Van een ‘slordig’ zootje sympathieke start-ups tot ongekend bedreigende monopolisten

De eerste twee decennia van de 21ste eeuw zullen de geschiedenisboeken ingaan als een periode waarin een nieuw tijdperk in de verdere ontwikkeling van het kapitalisme werd ingeluid – een ontwikkeling van verbijsterende schaal en met overweldigende gevolgen. Techreuzen, waaronder Apple, Amazon en Microsoft, gingen het derde decennium van de 21ste eeuw tegemoet als ‘s werelds eerste miljardenbedrijven² en inmiddels is ruim tachtig procent van het wereldwijde bedrijfsvermogen in handen van slechts tien procent van alle bedrijven wereldwijd.³ Eens bekend als een ‘slordig’ zootje sympathieke start-ups met een idealistisch doel voor ogen, groeiden de nu met bewondering en gelijktijdig wantrouwen aanschouwde techgiganten uit tot een zootje alles-bedreigende monopolisten.

Het valt niet te betwisten dat de afgelopen twintig jaar in het teken hebben gestaan van innovatie en disruptie. De inmiddels beruchte techreuzen droegen hier in aanzienlijke mate aan bij middels de door hen ontwikkelde digitale platforms. Digitale platforms vormen een sterke motor voor innovatie en spelen een belangrijke rol in de digitale samenleving en economie van Europa.⁴ Ze bestrijken een breed scala aan activiteiten, waaronder digitale marktplaatsen, sociale media, *creatieve content* fora, appstores, prijsvergelijkingswebsites en zoekmachines.⁵ Deze platforms hebben aanzienlijke voordelen opgeleverd voor de consument, het concurrentievermogen van de industrie en in het kader van verdere innovatie en (burger)participatie, evenals verregaande efficiëntieverbeteringen binnen de Europese interne markt - de wereld werd ineens een stuk ‘kleiner’ en dat bood allerlei geheel nieuwe kansen en mogelijkheden om te profiteren van internationale handel.⁶ Zoals het bekende gezegde echter luidt, ‘elk voordeel heeft zijn nadeel’, zo geldt ook hier dat deze op massale schaal plaatsvindende digitalisering een hele reeks nieuwe risico’s in het leven heeft geroepen voor zowel de individuele burger als ook voor de samenleving als geheel en daarmee aanleiding heeft gegeven tot bezorgdheid.

Terwijl techreuzen steeds groter werden, heeft de rest van de economie geleden. In de afgelopen twee decennia, toen *big tech* ondernemingen in toenemende mate terrein wonnen, is meer dan de helft van alle publieke ondernemingen verloren gegaan.⁷ Onze economie is aanzienlijk meer geconcentreerd geraakt en zowel het

ondernemerschap als ook de bedrijfsdynamiek zijn afgenomen. Bovendien heeft een kleine groep digitale platforms controle verkregen over de toegang tot en kunnen zij dankzij hun macht aanzienlijke invloed uitoefenen op het digitale platform ecosysteem en daar blijft het niet bij. Inmiddels lijkt er namelijk meer op het spel te staan dan alleen oneerlijke concurrentie - met de dramatische toename van desinformatie en *fake news*, mogelijk gemaakt door deze digitale platforms, lijkt ook onze democratie onder het monopolistische bewind van techgiganten te lijden.

Hoewel techgiganten in de eerste jaren van de eeuwwisseling nagenoeg ongestoord hun concurrentiepositie konden versterken, kapitaal konden uitbreiden en machtspositie binnen de samenleving konden vergroten, met alle gevolgen van dien, zijn zij in de loop der tijd in toenemende mate onder vuur komen te liggen. Het tegengeluid dat afkomstig is uit verschillende hoeken van de wereld en vanuit verschillende lagen van de samenleving wordt steeds luider en ook de politiek schroomt inmiddels niet meer om kritische vragen te stellen en beteugelende maatregelen te introduceren. Tot op heden blijft het in het kader hiervan echter veelal enkel bij woorden en blijken de veelal schaarse stappen vaak onvoldoende om de zich voordoende problematiek op een effectieve wijze aan te pakken. Dit doet mij wederom een vraag opwerpen: wie durft de volgende stap te zetten?

Tegengeluid is er in overvloed, maar wie durft de volgende stap te zetten?

De indrukwekkende kwartaalcijfers en voorspellingen van *big tech* ondernemingen komen op een moment waarop in de Verenigde Staten, Europa en China de zorgen over de macht van techreuzen toeneemt. Zo publiceerden de Democraten in het Amerikaanse Huis van Afgevaardigden begin oktober van dit jaar een 450-pagina’s tellend rapport waarin wordt bepleit dat *big tech* ondernemingen te machtig zijn geworden en dat tegen deze ontwikkeling maatregelen dienen te worden genomen. Kort daarop volgde een aanklacht van het Amerikaanse ministerie van Justitie tegen Google dat volgens het departement een monopolie op de zoekmachinemarkt zou hebben verworven.⁸ In Europa ligt Google al langer onder het vergrootglas van de mededingingsautoriteiten. In 2019 werd de techgigant voor een bedrag van bijna anderhalf miljard euro beboet door de Europese Commissie voor het verstoren van concurrentie op de online advertentiemarkt, in 2018

kreeg zij een recordboete van 4,34 miljard euro opgelegd voor machtsmisbruik en een jaar eerder moest zij een 2,42 miljard euro boete betalen voor het voortrekken van Google Shopping binnen de eigen zoekmachine.⁹ Ondertussen is er ook een onderzoek gaande naar de marktmacht van Facebook vanuit het Federal Trade Commission¹⁰ en ook Amazon lijkt niet te kunnen ontkomen aan een gelijksoortige behandeling. In november 2020 kondigde de Europese Commissie aan juridische stappen te zullen nemen tegen Amazon, omdat het bedrijf twee petten tegelijk draagt - die van verkoper, enerzijds, en exploitant van een marktplaats, anderzijds - en daarmee de Europese mededingingsregels heeft geschonden.¹¹

Daar de uitkomsten van dergelijke rechtszaken in het verleden weinig resultaat lijken te hebben behaald, is intussen vanuit de politiek in toenemende mate vraag naar sterke wettelijke regulering. Wegens de sterke politieke verdeeldheid in de Verenigde Staten lijken rigoureuze wetwijzigingen vanuit het Congres op basis van het gepubliceerde rapport vooralsnog zeer onwaarschijnlijk. Al bij de presentatie van het betreffende onderzoek bleek dat deze geen formaliteit zou worden en waar de Democraten en Republikeinen in de zomer van 2019 nog collectief aan het onderzoek begonnen, is het uiteindelijke resultaat daarvan enkel door de Democraten ondertekend. In China en Europa lijkt een ietwat andere houding te zijn aangenomen. Begin november heeft de Chinese regering, hoewel nog niet definitief, nieuwe voorschriften opgesteld om concurrentieverstorend gedrag door *big tech* ondernemingen tegen te gaan¹² en ondertussen worden ook in Brussel de laatste loodjes gelegd voor een pakket maatregelen dat de macht van techbedrijven moet inperken en waarvan de verwachting is dat de ontwikkelde voorstellen al in december 2020 worden gepresenteerd.

De Digital Services Act: een stap in de goede richting?

In haar politieke richtlijnen heeft de voorzitter van de Europese Commissie, Ursula von der Leyen, aangegeven zich volledig in te zullen zetten voor de verbetering van de aansprakelijkheids- en veiligheidsregels voor digitale platforms, diensten en producten en voor de voltooiing van de digitale interne markt.¹³ Hiertoe werkt de Europese Commissie aan nieuwe richtlijnen, de zogeheten 'Digital Services Act' ('DSA'), en het overkoepelende 'Digital Services Act package'.

Bron Europese Commissie, 'Digital Services Act'

Het huidige wettelijke kader van toepassing op digitale dienstverlening is afkomstig uit de E-commerce richtlijn (Richtlijn Elektronische handel 2000/31/EG) en dateert uit het jaar 2000. Sindsdien vormt deze richtlijn de fundamentele hoeksteen voor de regulering van digitale diensten in de EU. In de afgelopen twintig jaar is de wereld echter op drastische wijze en met ongekennde snelheid veranderd en deze aanhoudende ontwikkeling en verandering zal zich naar alle waarschijnlijkheid ook in de toekomst voortzetten. De E-commerce richtlijn bevat te weinig handvatten en mogelijkheden om in te spelen op deze digitale ontwikkelingen, met name wegens de daarin opgenomen beperkte aansprakelijkheid voor tussenpersonen en het verbod op algemene toezichtverplichting.¹⁴ Daar het huidige wettelijke kader aldus onvoldoende blijkt te zijn om de digitale interne markt te voltooien en individuen en kleinere partijen voldoende bescherming te bieden bij het gebruik van digitale platforms en het concurreren met techreuzen, is het van belang dat dit kader op een passende wijze wordt gemoderniseerd om zo de veiligheid van gebruikers te waarborgen en om innovatieve digitale bedrijven een gelijke kans te geven om te groeien.¹⁵ Bovenop de recentelijk geïntroduceerde Europese regelgeving op dit vlak, zal de DSA in het kader van de realisatie van voornoemd doel op Europees niveau een aanvullende bijdrage leveren.

Hoewel het ten tijde van het schrijven van dit artikel nog enigszins speculeren is hoe de DSA inhoudelijk precies zal worden vormgegeven, lijkt het naar aanleiding van de in september 2020 afgeronde consultatieronde en een daaropvolgende tweet van Owen Bennet, lobbyist van Mozilla in Brussel, duidelijker te zijn wat we mogen

verwachten. Er zou sprake zijn van een circulerend Europees raamwerk van mogelijkheden om in te grijpen - variërend van licht naar zwaar. Zo wordt gepleit voor een soepelere aansprakelijkheid voor de beheerders van digitale platforms en een sterkere controle op hetgeen zij daarop toelaten.¹⁶ Daarnaast wordt onder meer nagedacht over de verplichte afdracht van data door dominante partijen aan kleinere concurrenten, de verstrekking van meer en beter inzicht in het datagebruik van consumenten en, in het kader daarvan, de invloed en werking van algoritmen. Bovendien wordt nagedacht over de mogelijkheid om techreuzen, of in ieder geval de op Europa gerichte onderdelen daarvan, verplicht op te splitsen en over de mogelijkheid om een algeheel verbod in te stellen op toetreding tot de Europese markt, indien een dergelijk entree verstrend zou werken.¹⁷

“De introductie van de DSA zou ertoe kunnen leiden dat vrijheden op het internet in toenemende mate aan banden gelegd zullen worden”

Terwijl de Europese Commissie met de ontwikkeling van de DSA wederom een stap zet richting een sterker gereguleerde Europese digitale interne markt, roept dit bij mij de vraag op of een dergelijke stap eigenlijk wel in de goede richting wordt gezet? De in de DSA vervatte regels zullen namelijk naar alle waarschijnlijkheid gevolgen hebben voor alle aanbieders van digitale diensten, niet alleen voor de inmiddels beruchte techreuzen. Daarnaast zou de introductie van de DSA ertoe kunnen leiden dat vrijheden op het internet in toenemende mate aan banden gelegd zullen worden, wat niet enkel in het nadeel van techreuzen maar ook van individuen en kleinere concurrenten zou kunnen zijn. Bovendien is het maar zeer de vraag hoe lang het zal duren voordat de nieuwe regels in de EU-lidstaten zullen worden geïmplementeerd en daadwerkelijk in werking zullen treden en of en in hoeverre de beoogde regelgeving überhaupt effectief zal blijken. Techreuzen hebben er namelijk belang bij dat hun marktpositie en vrijheden zo min mogelijk worden aangetast en beschikken ook over de macht en middelen om de bescherming daarvan, al dan niet middels inmenging van de mondiale politieke macht, af te dwingen.

Nieuw jaar, nieuwe kansen?

Terwijl de maand december het eind van het jaar inluidt, kondigt zij tegelijkertijd het begin van een nieuw jaar

aan en bij elk nieuw jaar horen uiteraard ook goede voornemens. Wat dit betreft lijkt de Europese Commissie een goed moment te hebben uitgekozen om de DSA te presenteren. Zij lijkt daarmee een poging te wagen om de monopolistische macht van techreuzen aan banden te leggen en krijgt hiermee de mogelijkheid om zowel de dynamiek van onze economie alsook de toekomst van onze democratie verder vorm te geven. Dat dit een uiterst gewaagde stap is, mag niet als een verrassing komen. In wiens voordeel dit goede voornemen uiteindelijk zal zijn en of en in hoeverre dit initiatief ook daadwerkelijk effectief zal zijn, zal echter nog moeten blijken. Voor nu alvast fijne feestdagen en een gelukkig nieuwjaar toegewenst!

1 N. Kasteleijn, ‘De omzet van big tech blijft toenemen, de discussie over hun macht ook’, NOS 30 oktober 2020, <https://nos.nl/artikel/2354446-de-omzet-van-big-tech-blijft-toenemen-de-discussie-over-hun-macht-ook.html>

2 J. Owens, ‘The tech giants dominated the decade. But there is still time to rein them in’, *The Guardian* 25 december 2019, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/dec/25/2010s-tech-giants-google-amazon-facebook-regulators>

3 R. Foroohar, *Don’t Be Evil: The Case Against Big Tech*, Allen Lane 2019.

4 European Commission, ‘Online Platforms’, 2 juni 2020, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/online-platforms-digital-single-market>

5 *Idem*.

6 *Idem*.

7 *Idem* 3.

8 *Idem* 1.

9 NOS, ‘Amerikaanse justitie klaagt Google aan voor machtsmisbruik’, 20 oktober 2020, <https://nos.nl/artikel/2353083-amerikaanse-justitie-klagt-google-aan-voor-machtsmisbruik.html>

10 *Idem* 1.

11 European Commission, ‘Antitrust: Commission sends Statement of Objections to Amazon for the use of non-public independent seller data and opens second investigation into its e-commerce business practices’, Press Release 10 november 2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2077

12 RTL, ‘China legt techreuzen als Alibaba en Tencent aan banden’, 10 november 2020, <https://www.rtlnieuws.nl/tech/artikel/5196147/china-legt-vrijheid-internetbedrijven-aan-banden>

13 *Idem* 4.

14 R. Van de Laak, ‘De Digital Services Act: strengere regels voor hosters en platformen?’, *ICTRecht* 13 oktober 2020, <https://www.ictrecht.nl/blog/de-digital-services-act-strengere-regels-voor-hosters-en-platformen>

15 European Commission, ‘The Digital Services Act package’, 22 juni 2020, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/digital-services-act-package>

16 *Idem* 13.

17 P. Olsthoorn, ‘Washington roept om Big Tech wetgeving, Brussel maakt die, Netkwesties, 11 oktober 2020, <https://www.netkwesties.nl/1462/washington-roept-om-big-tech-wetgeving.htm>

De weg naar Bidens overwinning

‘The winner unites it all’

Anne Sophie Pijnacker
Redacteur

2020 is een gek jaar geweest. 1 januari 2020 was het begin van een gloednieuw decennium. Veel mensen gingen het nieuwe jaar in vol met optimisme, goede voornemens en hoop op nieuwe kansen. Naarmate het jaar vorderde, zorgde een reeks aan tragische gebeurtenissen ervoor dat van dat optimisme niet meer zoveel over bleef. Om maar een paar voorbeelden te noemen: Australië kampte met hevige bosbranden waarbij ruim 12,6 miljoen hectare aan grond afbrandde, de moord op George Floyd was aanleiding voor een reeks protesten over de hele wereld en een enorme explosie in Beiroet zorgde voor vele doden. En dit allemaal tijdens een wereldwijde coronapandemie.

2020 stond echter ook in het teken van iets anders: de Amerikaanse presidentsverkiezingen. Al het hele jaar hing die ene vraag in de lucht. Gaat Donald Trump nog een ambtstermijn winnen of neemt zijn democratische tegenstander Joe Biden het stokje van hem over? Inmiddels weten we dat Biden de nieuwe president wordt van de Verenigde Staten van Amerika. Maar hoe zijn we bij deze uitkomst gekomen? Om op deze vraag een antwoord te geven zal ik het huidige politieke systeem en het kiesstelsel van Amerika analyseren. Ik zal vervolgens uiteenzetten hoe dit systeem zich verhoudt tot de drie staatsmachten van Amerika en hoe de afgelopen verkiezingen dit beïnvloed hebben.

Het Amerikaanse politiek systeem

Amerika heeft, in tegenstelling tot Nederland, een presidentieel stelsel. In een dergelijk stelsel wordt naast het parlement ook de president van het land gekozen. De president is naast staatshoofd ook regeringsleider. Er is in dit stelsel sprake van een striktere scheiding der machten, omdat de president een eigen machtsbasis heeft. De president stelt zelf een regering samen en deze is niet afhankelijk van het parlement. Als gevolg hiervan kan de regering niet door het parlement naar huis worden gestuurd. Typisch Nederlandse beginselen als de vertrouwensregel en ministeriële verantwoordelijkheid¹ kent het Amerika dus niet.

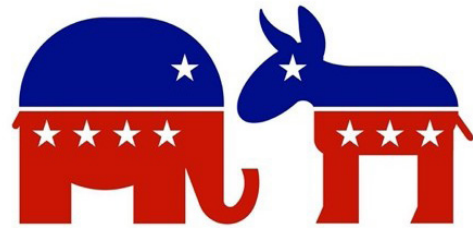
Daarnaast kent Amerika een tweepartijstelsel. Zoals de naam al weggeeft, houdt dit in dat twee grote politieke partijen het politieke speelveld domineren; de Democratische Partij (*Democratic Party*) en de Republikeinse Partij (*Republican Party*). De Democratische Partij wordt gezien als een meer 'linkse' en progressieve partij, terwijl de Republikeinse Partij meer 'rechts' is en conservatieve ideeën aanhangt.

Een ander kenmerk van het Amerikaanse politieke systeem is het feit dat het land een Districtenstelsel kent. Dit houdt in dat afgevaardigden in een bepaald kiesdistrict worden gekozen. Een kenmerk dat hiermee samenhangt is het feit dat Amerika een meerderheidsstelsel kent. Hierbij gaat het om het principe van 'the winner takes it all'. Alleen de winnaar van een kiesdistrict komt in een dergelijk stelsel in het parlement. Hoewel Nederland ooit ook een districten- en meerderheidsstelsel kende, kennen wij tegenwoordig het stelsel van evenredige vertegenwoordiging. Wij stemmen dus niet op vertegenwoordigers uit een district. In plaats daarvan stemmen we direct op de kandidaten die zich verkiesbaar hebben gesteld en wordt het totaal aantal stemmen gedeeld door het aantal zetels.

De Amerikaanse verkiezingen uitgelegd

Op welke wijze verlopen de Amerikaanse verkiezingen eigenlijk? Het Amerikaanse verkiezingsproces is een ingewikkelde aangelegenheid, maar kan grofweg onderverdeeld worden in drie stappen.

Het begint allemaal met voorverkiezingen, ook wel *primaries* en *caucuses* genoemd. Deze voorverkiezingen worden gehouden per staat en beginnen vaak al in het jaar voorafgaande aan de presidentsverkiezingen. Er

wordt tijdens deze verkiezingen bepaald wie er namens de partij wordt voorgedragen voor het presidentschap. Bij de voorverkiezingen wordt er door kiezers gestemd op zogenaamde *delegates*.²

Vervolgens organiseren de Democratische en Republikeinse Partij een *National Convention* waarbij de *delegates* de kandidaat kiezen die namens de partij de race aangaat voor het presidentschap.³ Dit jaar waren dat Joe Biden voor de Democratische Partij en Donald Trump voor de Republikeinse Partij.

“In totaal zijn er 270 stemmen nodig om het presidentschap te winnen. Dit betekent dat een kandidaat de meerderheid van de stemmen kan hebben, maar toch verliest doordat de kandidaat niet de 270 stemmen in het Electoral College heeft.”

De derde en laatste stap in het proces zijn de *General Elections*, die elke vier jaar worden gehouden in november. Tijdens de *General Elections* wordt er niet gestemd op de daadwerkelijke kandidaten, maar op zogenaamd kiesmannen of kiesvrouwen (*electors*). In totaal zijn er 538 van zulke kiesmannen of kiesvrouwen die samen het *Electoral College* vormen. Elke staat heeft een bepaald aantal stemmen in het *Electoral College*, gebaseerd op het aantal inwoners van die staat. Als een kandidaat een staat wint, krijgt deze alle stemmen voor die staat. Dit is dus het resultaat van het districten- en meerderheidsstelsel. In totaal zijn er 270 stemmen nodig om het presidentschap te winnen. Dit betekent dat een kandidaat de meerderheid van de stemmen kan hebben, maar toch verliest doordat de kandidaat niet de 270 stemmen in het *Electoral College* heeft. Deze situatie deed zich voor bij de verkiezingen van 2016, waarbij Hilary Clinton de meerderheid van stemmen had, maar Donald Trump de 270 stemmen haalden in het *Electoral College* en daardoor president werd.⁴

Voor sommige staten is van tevoren al duidelijk of de kiezers voornamelijk op een Democratische of Republikeinse kandidaat zullen stemmen. De staat New York is bijvoorbeeld van oudsher een Democratische staat, terwijl de 38 zetels die de staat Texas heeft in het *Electoral College* meestal naar een Republikeinse presidentskandidaat gaan. Bij zogenaamde *swing states* bestaat er geen duidelijke lijn in de geschiedenis om van tevoren te voorspellen of de zetels van het kiescollege naar een Republikeinse of Democratische kandidaat zullen gaan. Een voorbeeld van een dergelijke staat is Pennsylvania, die dit jaar met haar 20 zetels het verschil maakte voor de overwinning van Biden.

Onderlinge verhouding tussen de verschillende staatsmachten

Zoals al eerder genoemd kent Amerika, net als Nederland, het beginsel van scheiding der machten (*separation of powers*). De belangrijkste drie staatsorganen zijn de President, het Congres (*Congress*) en het Hooggerechtshof (*Supreme Court*). Deze drie organen hebben binnen het staatsbestel allemaal een eigen taak met eigen bevoegdheden en kunnen elkaar tot op zekere hoogte controleren. De staatsmachten kunnen een bepaalde politieke kleur aannemen, met als gevolg dat verkiezingen een grote invloed hebben op de koers die het land zal varen. De drie staatsmachten zullen hieronder achtereenvolgens worden besproken.

“De staatsmachten kunnen een bepaalde politieke kleur aannemen, met als gevolg dat verkiezingen een grote invloed hebben op de koers die het land zal varen.”

De President

Allereerst is er de president. De president staat aan het hoofd van de uitvoerende macht. In Amerika is de president naast staatshoofd en regeringsleider tevens de opperbevelhebber van het leger. Zijn bevoegdheden ontleent hij aan artikel II van de Amerikaanse Grondwet. Met betrekking tot zijn uitvoerende taak kan de president tevens uitvoerende bevelen (*executive orders*) opleggen, die geen goedkeuring van het Congres vereisen. Deze uitvoerende bevelen zijn echter wel onderworpen aan rechterlijke toetsing. De president staat daarnaast aan het hoofd van allerlei uitvoerende departementen, die vergelijkbaar zijn met ministeries.

Bovendien heeft de president een aantal wetgevende bevoegdheden. Zo kan de president wetsvoorstellen die door het Congres zijn uitgevaardigd ondertekenen of juist tegenhouden met een vetorecht. Het Congres kan echter het vetorecht weer opheffen met een tweederde meerderheid van stemmen in beide kamers.

Verder heeft de president benoemingsbevoegdheden. De president kan onder andere de rechters voor het Hooggerechtshof en leden van het kabinet (*Cabinet*) voordragen. Deze benoemingen moeten echter wel door de Senaat worden goedgekeurd.⁵

“De belangrijkste drie staatsorganen zijn de President, het Congres en het Hooggerechtshof. Deze drie organen hebben binnen het staatsbestel allemaal een eigen taak met eigen bevoegdheden en kunnen elkaar tot op zekere hoogte controleren.”

Het Congres

Naast de presidentsverkiezing werd er op 3 november ook gestemd voor een deel van de wetgevende macht. De wetgevende macht is in Amerika in handen van het Congres. Het Congres bestaat uit het Huis van Afgevaardigden (*House of Representatives*) en de Senaat (*Senate*). Het Huis van Afgevaardigden heeft in totaal 435 zetels. Het aantal zetels dat een staat kan hebben in het Huis van Afgevaardigden is gebaseerd op het aantal inwoners van de staat. De Senaat kent daarentegen 100 zetels waarbij elke staat er twee krijgt, ongeacht het inwonertal. Bij de afgelopen verkiezingen werd er voor het hele Huis van Afgevaardigden en 35 zetels van de Senaat gestemd.

Hoewel de meeste wetgeving door zowel het Huis van Afgevaardigden als de Senaat moet komen, heeft de Senaat belangrijke exclusieve bevoegdheden, waardoor een meerderheid in de Senaat voor beide partijen van groot belang is. Zo mogen verdragen ter goedkeuring alleen aan de Senaat worden voorgelegd en heeft de Senaat een exclusieve bevoegdheid bij het goedkeuren van presidentiële benoemingen. Bovendien kan een wetsvoorstel dat door het Huis van Afgevaardigden is goedgekeurd, nog worden verworpen in de Senaat.

Na de verkiezingen van 2016 had de Republikeinse

Partij in zowel het Huis van Afgevaardigden als de Senaat een meerderheid. De *midterm elections* van 2018 resulteerden echter in een overwinning voor de Democraten en maakte een einde aan de meerderheid van de Republikeinen in het Huis van Afgevaardigden.⁶ Dit maakte het voor Trump dus moeilijker om zijn wetgeving door het Huis van Afgevaardigden te laten komen. Op het moment dat ik dit artikel schrijf, is de exacte uitkomst van de verkiezingen met betrekking tot het Huis van Afgevaardigden nog niet bekend. Er wordt voorspeld dat de Democraten hun meerderheid in het Huis van Afgevaardigden zullen behouden,⁷ waardoor Biden in ieder geval kan rekenen op steun van een deel van de wetgevende macht.

Op dit moment hebben de Republikeinen nog een meerderheid in de Senaat,⁸ maar of dit zo zal blijven, is voor nu nog even de vraag. De uitslagen van de Senaatsverkiezingen laten namelijk ook nog even op zich wachten. Naar verwachting zullen deze pas in januari van 2021 bekend worden. De eerdergenoemde wetgevings- en benoemingsbevoegdheden van de president kunnen voor Biden alleen effectief zijn als hij de Senaat achter zich heeft. Aan de andere kant was één van Biden's grootste voornemens om het verdeelde Amerika weer te verenigen. Een democratische meerderheid in de Senaat kan dat verenigen vermoeilijken, omdat er dan geen noodzaak meer is voor Democraten om samen te werken met Republikeinen.

“Op dit moment hebben de Republikeinen nog een meerderheid in de Senaat, maar of dit zo zal blijven, is voor nu nog even de vraag.”

Het Hooggerechtshof

Het Hooggerechtshof (*Supreme Court*) is de hoogste rechterlijke instantie in Amerika en kent negen rechters die voor het leven worden benoemd.⁹ Momenteel bestaat het Hooggerechtshof uit zes rechters die zijn voorgedragen door een Republikeinse president¹⁰ en drie die zijn aangewezen door Democratische presidenten.¹¹

Het Hooggerechtshof staat in verhouding tot zowel de uitvoerende als de wetgevende macht. Rechters van het Hooggerechtshof worden namelijk voorgedragen door de President en goedgekeurd door de Senaat. In principe zijn de rechters van het Hooggerechtshof partij-onafhankelijk, maar over het algemeen worden ze wel

gecategoriseerd als liberaal, gematigd en conservatief in hun oordelen. Liberale rechters zijn hierbij vaak voorgedragen door een democratische president en conservatieve rechters juist door een republikeinse president. De categorisering komt vaak tot uitdrukking in controversiële onderwerpen als abortus en het recht op bezit van wapens.

‘De nieuwste rechter voor het Amerikaanse Hooggerechtshof, Amy Coney Barrett. Bron: AP.’

De verkiezingen hebben dus zeker ook invloed op dit staatsrechtelijke orgaan. President Trump heeft als gevolg van het overlijden van de liberale Ruth Ginsburg vlak voor de verkiezingen de conservatieve Amy Coney Barrett als nieuwe rechter voor het Hooggerechtshof kunnen benoemen. Joe Biden kan nu dus, in geval één van de rechters komt te overlijden, eveneens een nieuwe rechter voordragen. De verhoudingen binnen het Hooggerechtshof zullen dan wellicht weer veranderen.

“Het Hooggerechtshof staat in verhouding tot zowel de uitvoerende als de wetgevende macht.”

Staatsrechtelijke gevolgen van de verkiezingen

Afgelopen verkiezingen hebben gezorgd voor een grote opschudding in de huidige staatsrechtelijke verhoudingen van Amerika, met als belangrijkste gevolg dat de gehele uitvoerende macht nu in handen is van de Democratische Partij. Een groter verschil tussen de twee presidentskandidaten kon er bijna niet zijn en het land heeft van de ene op de andere dag een ommekeer gemaakt van rechts naar links. Biden en Trump staan bijvoorbeeld recht tegenover elkaar op het gebied van aanpak van de coronapandemie. Zo wil Biden zich voornamelijk richten op het voorkomen van besmettingen, terwijl Trump zo snel mogelijk de economie wil heropenen. Een ander

belangrijk punt van verschil bestaat op het gebied van internationale betrekkingen. Biden is van plan weer toe te treden in het Klimaatakkoord van Parijs waar Trump eerder was uitgestapt. Daarnaast wil Biden de relatie tussen Amerika en de Wereldgezondheidsorganisatie en Wereldhandelsorganisatie herstellen.

“Hoe de komende vier jaar er voor Amerika uit gaan zien weet niemand. Wel is zeker dat Amerika zich schrap zet voor een periode van grote verandering.”

Bovendien hebben de verkiezingen ervoor gezorgd dat een deel van de wetgevende macht waarschijnlijk in handen zal blijven van de Democraten. Biden kan dan in ieder geval rekenen op steun van het Huis van Afgevaardigden. Of Biden ook op steun van de Senaat kan rekenen is voor nu nog even een raadsel. Als de Democraten een meerderheid in het Senaat weten te veroveren, zal het voor Biden makkelijker zijn om bijvoorbeeld rechters voor het Hooggerechtshof te benoemen. Een democratisch en meer progressief georiënteerde rechter die aangewezen is door Biden zou dan tegenwicht kunnen bieden aan het huidige, conservatieve Hof.

Conclusie

Het is duidelijk dat met de overwinning van Joe Biden een nieuw tijdperk is aangebroken in Amerika. Na een vreselijk jaar dat voornamelijk in het teken stond van de coronacrisis, markeert de overwinning van Biden voor veel Amerikanen een nieuw begin na een duistere periode. Hoe de komende vier jaar er voor Amerika uit gaan zien weet niemand. Wel is zeker dat Amerika zich schrap zet voor een periode van grote verandering. Hopelijk lukt het de winnaar Biden om zijn grootste voornemen te realiseren en het verdeelde Amerika weer te verenigen.●

1. Art. 42 lid 2 Gw.
2. L. Aratani, 'US elections 2020: a simple guide for a race to the White House', *The Guardian* 1 februari 2020.
3. 'Presidential Election Process', *USAGov* z.d., usa.gov/election.
4. L. Aratani, 'US elections 2020: a simple guide for a race to the White House', *The Guardian* 1 februari 2020.
5. 'The Executive Branch', *The White House* z.d., whitehouse.gov/about-the-white-house/the-executive-branch.
6. 'Party Divisions of the House of Representatives, 1789 to Present', *US House of Representatives* z.d., history.house.gov/Institution/Party-Divisions/Party-Divisions
7. G. Panetta, A. Collman & L. Frias, 'Democrats projected to retain

their House majority but lose key seats to Republicans', Business Insider 1 december 2020, [businessinsider.com/2020-house-elections-results?international=true&r=US&IR=T](https://www.businessinsider.com/2020-house-elections-results?international=true&r=US&IR=T).

8. 'Party Division', *United States Senate* z.d., senate.gov/history/partydiv.htm

9. 'The Judicial Branch', *The White House* z.d., whitehouse.gov/about-the-white-house/the-judicial-branch.

10. Te weten Bush jr. en Trump.

11. Te weten Clinton en Obama.

Bewapende boa's

Het geweldsmonopolie onder schot?

Toen op 23 maart 2020 de 'intelligente lockdown' werd aangekondigd veranderde de roep van de boa's om meer (betere), verdedigingsmiddelen in een noodkreet.¹ De handhaving van maatregelen zoals het waarborgen van de anderhalve meter afstand en het verplichte dragen van een mondkapje in het openbaar vervoer, kwam grotendeels voor rekening van de boa's. In de daaropvolgende zomermaanden vonden regelmatig protesten plaats die er tot op heden niet toe hebben geleid dat boa's belast met de handhaving van de coronamaatregelen, collectief worden uitgerust met (meer) verdedigingsmiddelen.² Wel heeft er onder andere een landelijke pilot plaatsgevonden om te bezien hoe het bewapenen van boa's uitpakt en zijn er zelfs regio's waarin boa's, los van voornoemde pilots, reeds bewapend zijn.³

Bouchra Boulouize
Redacteur

Nu Nederland wordt geteisterd door een tweede coronagolf, trekt de regering de teugels weer aan met als gevolg dat er wederom een groot beroep wordt gedaan op de boa's. Vooral een maatregel als het verbod op alcoholverkoop en het voor handen hebben van alcohol na 20:00 uur, baart de boa's zorgen.⁴

Het cruciale belang van een goede handhaving van de coronamaatregelen, in combinatie met het standpunt van de boa's dat deze handhaving bijzonder moeilijk is zonder bewapening, zet aan tot discussie. In onderhavige bijdrage zullen daarom de belangrijkste argumenten voor de bewapening van boa's worden afgewogen tegen de bezwaren die, mijns inziens kleven aan de bewapening. Daartoe zal eerst het huidige systeem op basis waarvan wordt bepaald of boa's kunnen, dan wel moeten worden bewapend worden besproken. Op basis van de uiteenzetting van het momenteel gehanteerde toetsingskader, worden vervolgens de argumenten voor bewapening afgewogen tegen de mogelijke bezwaren. Afsluitend volgt een samenvatting van de inhoud van de bijdrage.

Juridisch kader

Op grond van artikel 142 lid 1 sub a en b Sv kan de minister van Veiligheid en Justitie, personen aanwijzen die belast zijn met de opsporing van strafbare feiten. Met deze toekenning is de aangewezen persoon, buitengewoon opsporingsambtenaar (boa). De opsporingsbevoegdheid is doorgaans afgebakend tot een bepaald domein, waardoor de werkzaamheden van de boa's onderling kunnen verschillen.⁵ Immers, een boa binnen het domein openbaar vervoer heeft andere werkzaamheden dan een leerplichtambtenaar.⁶ Het verschijnsel dat boa's in Nijkerk zijn uitgerust met een wapenstok, terwijl boa's in Ede de beschikking hebben over een wapenstok, pepperspray én een vuurwapen, is aldus onder andere te verklaren door voornoemd verschil in 'typen boa's'.⁷ Een andere reden voor dit verschil vloeit voort uit de wijze waarop de aanvraagprocedure ten aanzien van geweldsmiddelen is opgezet en zal verderop in de bijdrage worden besproken.

Handhaving door boa's

Welke opsporingstaken boa's precies hebben is geregeld in de Regeling domeinlijsten buitengewoon opsporingsambtenaar (hierna: de Regeling). In de Regeling is per domein aangegeven welke wetten c.q. afzonderlijke wetsbepalingen de boa's binnen dat domein dienen te handhaven. Vanwege de coronacrisis is de Regeling domeinlijsten buitengewoon opsporingsambtenaar met ingang van 28 maart 2020 gewijzigd waardoor boa's binnen meer domeinen belast zijn met handhaving van artikel 443 Sr op grond waarvan het overtreden van lokale noodverordeningen wordt bestraft.⁸ Het gaat hierbij specifiek om overtredingen van artikel 443 Sr voor zover het gaat om een noodverordening of een noodbevel wat direct verband houdt met de coronacrisis. De opsporingsbevoegdheid van een boa is dus beperkt en afhankelijk van de taakomschrijving. Inzet van de boa geschiedt dan ook daar waar inzet van de politie, bijvoorbeeld vanwege capaciteits- en prioriteitsproblemen, niet mogelijk dan wel niet gewenst is.⁹

Een verzoek om bewapening

Dat met name de boa's belast met de handhaving van de noodverordeningen als gevolg van de coronacrisis slachtoffer zijn geworden van geweld en bloot staan aan de kans dat zij wederom slachtoffer worden, is inmiddels algemeen bekend.¹⁰ Hoe kan men echter op grond van het huidige wettelijk kader bewerkstelligen dat

de boa's in een specifieke gemeente of veiligheidsregio worden bewapend? Op grond van artikel 7 lid 9 Politiewet kunnen boa's geweldsmiddelen toepassen, maar bijvoorbeeld ook een fouilleringsbevoegdheid toegewezen gekregen van de Minister van Veiligheid en Justitie. Hoe deze bevoegdheden worden toegekend is verder geregeld in §3 van de Beleidsregels Buitengewoon Opsporingsambtenaar (hierna: BBO). In de context van deze bijdrage zal alleen de afweging voorafgaand aan de toekenning van geweldsmiddelen uiteen worden gezet. Met geweldsmiddelen worden bedoeld: handboeien, de wapenstok, pepperspray, een vuurwapen en een surveillancehond.

“Het verschijnsel dat boa's in Nijkerk zijn uitgerust met een wapenstok, terwijl boa's in Ede de beschikking hebben over een wapenstok, pepperspray én een vuurwapen, is onder andere te verklaren door een verschil in 'typen boa's'.”

Het noodzaakcriterium

De (grote) terughoudendheid bij de afweging die voorafgaat aan de eventuele toekenning van geweldsmiddelen aan boa's komt met name voort uit het uitgangspunt dat het geweldsmonopolie ligt bij de gewapende macht van de overheid. Toekenning van geweldsmiddelen geschiedt alleen indien de noodzaak daartoe door de aanvrager is aangetoond, de bekwaamheid in de omgang met het betreffende wapen is aangetoond en er in redelijkheid een kans valt te verwachten dat de boa bij de vervulling van zijn functie met geweld of dreiging met geweld wordt geconfronteerd.¹¹ Het noodzaakcriterium, op basis waarvan wordt beoordeeld of geweldsmiddelen worden toegekend, valt uiteen in de volgende vier subcriteria. De beoordeling van het verzoek en daarmee de afweging van de voornoemde criteria geschiedt door de Minister van Veiligheid en Justitie.

Als eerst wordt bezien voor welke soort wetsovertreding(en) de opsporingsbevoegdheid is verleend. Het gebruik van geweldsmiddelen door een boa belast met de handhaving van artikelen uit het Wetboek van Strafrecht zal in de regel eerder proportioneel worden geacht dan wanneer het verzoek tot het gebruik van geweldsmiddelen wordt gedaan voor een leerplichtambtenaar. (sub a)

Een voorbeeld van een wapenstok ter illustratie. Bron: Pixabay.com

Ook de aard van de te verwachten agressie weegt mee in de beoordeling. Hoewel de impact van verbaal geweld groot kan zijn, is toekenning van een geweldsmiddel vanwege verbaal geweld doorgaans buitenproportioneel. Voor toekenning van een geweldsmiddel is essentieel dat er een verwachting bestaat dat de boa daadwerkelijk te maken krijgt met fysiek geweld. (sub b)

“Voor toekenning van een geweldsmiddel is het essentieel dat er een verwachting bestaat dat de boa daadwerkelijk te maken krijgt met fysiek geweld.”

Daarnaast moet bezien worden over welke geweldsmiddelen de boa op basis van zijn taakstelling kan beschikken. Daarbij vindt een beoordeling plaats of het bezwaarlijk of onmogelijk is om op een andere manier te voorzien in de veiligheid van de boa. (sub c)

Tot slot is van belang in welke frequentie en mate zich in het verleden situaties hebben voorgedaan waarbij bewapening wenselijk was geweest. Een (aantoonbare) toename van het aantal situaties waarin bewapening wenselijk was geweest, geeft al een duidelijker beeld van de eventuele noodzaak voor het gebruik van geweldsmiddelen. (sub d)

Met de afweging van bovenstaande factoren is het laatste woord allerm minst gesproken. In Bijlage A bij de BBO worden per geweldsmiddel nog additionele criteria gegeven die mee moeten worden genomen in de afweging. Een vuurwapen kan en mag immers niet op een lijn worden gesteld met een wapenstok of

pepperspray. Omdat boa's doorgaans in dienst zijn van de overheid kan het betreffende overheidslichaam, bijvoorbeeld de gemeente, het verzoek om toekenning van geweldsmiddelen indienen. Voordat dat verzoek ingediend kan worden bij de minister van Justitie en Veiligheid wordt het verzoek voorgelegd aan de toezichthouders die zich eveneens uitlaten over de eventuele noodzaak van geweldsmiddelen (§4.3 BBO). Om overigens terug te komen op het voornoemde verschil in bewapening tussen boa's in bijvoorbeeld Nijkerk en Ede, is in de hierboven uiteengezette aanvraagprocedure nog een verklaring gelegen voor dit verschil. Hoe een specifiek verzoek er namelijk uit ziet is afhankelijk van de situatie naar aanleiding waarvan en de boa-werkgever die het verzoek indient.

(Meer) geweld de oplossing?

In het debat over de geweldsmiddelen voeren boa's met name aan dat geweldsmiddelen een afschrikwekkend effect hebben.¹² Hoe groot dat effect daadwerkelijk is, is afhankelijk van het middel zelf.¹³ Aanverwant aan het afschrikwekkende effect van bewapening, is het argument dat dit afschrikwekkende effect zou leiden tot een effectievere handhaving van de maatregelen. Met name bij de handhaving van het alcoholverbod na 20:00 uur, komen boa's in situaties terecht waarin (dreiging met) agressie hen belet in de effectieve handhaving.¹⁴ Omwille van hun eigen veiligheid zijn zij namelijk genoodzaakt situaties waarin zij handhavend optraden, te verlaten omdat zij worden aangevallen. Daar komt nog de omstandigheid bij dat ondersteuning van de politie, die uiteraard wel bewapend is, voor de boa's vaak te laat komt.¹⁵ Nu kan eenieder beamen dat geen persconferentie is geëindigd zonder dat er is gehamerd op het belang van de naleving van de coronamaatregelen. De handhaving ervan speelt aldus een sleutelrol in het succes of het falen van deze maatregelen. Ondanks het kennelijke belang van de handhaving, is deze blijkbaar niet op peil. Toch is het te kort door de bocht om te stellen dat de oorzaak van dit handhavingsprobleem ligt in een gebrek aan bewapening.

De discussie over de bewapening van boa's in het kader van de handhaving van de coronamaatregelen heeft tot Kamervragen geleid. Per brief van 9 april 2020 geeft de minister van Veiligheid en Justitie, Grapperhaus, antwoord op deze Kamervragen van het lid Den Boer (D66). Op het moment van beantwoording bestond er volgens hem geen noodzaak tot verandering c.q. versoepeling van het huidige systeem op basis waarvan boa's met geweldsmiddelen

kunnen worden uitgerust.¹⁶ Persoonlijk deel ik deze visie van minister Grapperhaus. Zonder afbreuk te willen doen aan de ernst van het agressiviteitsprobleem waar boa's zich mee geconfronteerd zien, ben ik ervan overtuigd dat ook in deze kwestie meerdere wegen naar Rome leiden. De boa's hebben immers in essentie te kampen met het probleem dat zij geen gezag uitstralen en verwachten dat gezag te krijgen bij de gratie van een geweldsmiddel. Deze verwachting is mijns inziens (veel) te hoog en daarmee misplaatst, gezien de implicaties voor het geweldsmonopolie die een versoepeling van het huidige systeem teneinde boa's te bewapenen, met zich meebrengt. Agenten zijn al bewapend, maar hebben ook te maken met geweld. Dit was reeds voor de coronacrisis in bijvoorbeeld de uitgaanswereld het geval en nu agenten tevens worden ingezet bij de handhaving van de coronamaatregelen, ervaren ook zij een (grote) toename van geweld.¹⁷ De eventuele aanwezigheid van bewapening is dus verre van zalmakend. Daarnaast wijten boa's het probleem dat zij geconfronteerd worden met geweld aan de omstandigheid dat zij niet snel genoeg worden ondersteund door de politie. Zoals ook de Minister van Veiligheid en Justitie aangaf, is dit een probleem wat indien mogelijk, op een andere manier dan met toekenning van geweldsmiddelen opgelost kan en moet worden.¹⁸ Het verbeteren van de communicatie tussen politie en boa's is daarmee in elk geval een manier om de effectiviteit van de handhaving van de coronamaatregelen en daarmee de effectiviteit van de coronamaatregelen zélf te bewerkstelligen.

“De boa's hebben in essentie te kampen met het probleem dat zij geen gezag uitstralen en verwachten dat gezag te krijgen bij de gratie van een geweldsmiddel.”

Bovendien zijn de hiervoor genoemde criteria voor de toekenning van geweldsmiddelen, slechts criteria voor de toekenning, deze regels gaan verder niet over het daadwerkelijke gebruik.¹⁹ Dit brengt mij op het punt met betrekking tot het verschil in opleiding tussen een agent en een boa. In de opleiding van een agent, maar ook daarna, wordt expliciet aandacht besteed aan het gebruik van de geweldsmiddelen die zij tot hun beschikking hebben.²⁰ Boa's genieten niet dezelfde opleiding, zij worden opgeleid om te signaleren, aan te spreken, te waarschuwen en indien nodig feitelijk te handhaven, wat in deze context betekent dat de boa een overtreder bekeurt.²¹ Bij een aanvraag voor geweldsmiddelen

dient de aanvrager (slechts) aan te tonen dat een boa 'bekwaam' is in het gebruik van de geweldsmiddelen die zijn aangevraagd.²² Dit is geenszins te vergelijken met de doorlopende training en toetsing waaraan agenten worden onderworpen vanwege hun bevoegdheid wapens te mogen gebruiken.²³ Uiteraard realiseer ik mij dat met name over de voornoemde bezwaren met principiële wortels in de vestiging van het geweldsmonopolie, valt te twisten. In dat kader maak ik van de gelegenheid gebruik om mijn laatste punt te maken. Uit een recent onderzoek, uitgevoerd in Londen, is gebleken dat het toekennen van geweldsmiddelen aan ambtenaren die voorheen deze geweldsmiddelen niet tot hun beschikking hadden, juist kan leiden tot een geweldstoename en dus een averechts effect kan hebben.²⁴

“Uit recent onderzoek [...] is gebleken dat het toekennen van geweldsmiddelen aan ambtenaren die voorheen deze geweldsmiddelen niet tot hun beschikking hadden, juist kan leiden tot een geweldstoename.”

Afsluiting

Het belang van effectieve handhaving van de coronamaatregelen is te groot om zonder meer voorbij te gaan aan de oproep van boa's om geweldsmiddelen met een simpele verwijzing naar het geweldsmonopolie. Mijns inziens moet echter kritisch worden gekeken naar de werkelijke oorzaak van de problematiek waarvoor boa's de oplossing zoeken in geweldsmiddelen. Deze oorzaak noopt op grond van de hierboven genoemde argumenten naar mijn mening niet tot een verandering van het huidige systeem op basis waarvan boa's na een strenge toets kunnen worden bewapend. Ik ben immers de mening toegedaan dat het probleem: een gebrek aan gezag, niet wordt opgelost met de toekenning van wapens. Agenten hebben namelijk ook, ondanks hun bewapening bij de handhaving van de coronamaatregelen te maken met een aanzienlijke toename van geweld.²⁵ Daarnaast is het verschil in opleiding van agenten en boa's, specifiek ten aanzien van de bewapening niet te verwaarlozen. Bovendien is het van belang dat, ondanks de focus van de discussie op eventuele bewapening, andere oplossingen niet uit het oog worden verloren.

Verbetering van de communicatie met de politie in situaties waarin boa's met geweld te maken krijgen, vóórdat bewapening op grote schaal wordt gefaciliteerd,

voorkomt naar mijn mening dat een kanonschot wordt gevraagd daar waar een wapenstok volstaat. De resultaten van het Londense onderzoek waaruit bleek dat het toekennen van geweldsmiddelen aan ambtenaren die voorheen deze geweldsmiddelen niet tot hun beschikking hadden, juist kan leiden tot een geweldstoename, zijn wat mij betreft een sterke prikkel om de daadwerkelijke effecten van bewapening expliciet mee te nemen in de afweging voorafgaand aan de toekenning.²⁶ Boa's vechten aan de frontlinie tegen de coronacrisis en verdienen daar bescherming bij. Deze bescherming kan mijns inziens binnen de huidige kaders van de wet worden geboden met behoud van het geweldsmonopolie.●

pepperspray wat door de boabonden wordt beschouwd als relatief onschuldig. Zie over de 'relatieve onschuld' van pepperspray: 'Boa's in actie om agressie: 'Tandvlees van mijn collega eruitgeslagen', Het Parool 16 september 2020.

24. B. Ariel e.a., 'The "Less-Than-Lethal Weapons Effect" – Introducing TASERs to Routine Police Operations in England and Wales: A Randomized Controlled Trial', *Crim. J. Behaviour* (46) 2019, afl. 2, p. 280-300.

25. 'Agressie tegen agenten neemt fors toe: 'Mijn gehoorschade is mogelijk blijvend'', *Algemeen Dagblad* 12 mei 2020.

26. Ariel e.a. 2019.

1. 'Tijdslijn: Het coronavirus in Nederland', *NU.nl* 27 maart 2020.
2. Deze protesten bestonden zelfs in de weigering overtreders van de maatregelen te beboeten. Zie: 'Tijdslijn: Het coronavirus in Nederland', *NU.nl* 27 maart 2020.
3. 'Pilot korte wapenstok voor boa's werkzaam in openbare ruimte (domein I)', *Brief van de Minister van Justitie en Veiligheid d.d. 15 juli 2020* en 'Boa's in 12 gemeenten hebben al wapenstok', *Voorburgs Dagblad* 26 mei 2020.
4. 'Boabonden: tweemaal coronamaatregelen moeilijk handhaafbaar', *Boabond.nl* 22 oktober 2020.
5. Art. 142 lid 2 Sv. Een domein is bijvoorbeeld de Openbare Ruimte (Domein I).
6. §8.1 Beleidsregels Buitengewoon Opsporingsambtenaar (BBO).
7. 'Boa's in 12 gemeenten hebben al wapenstok', *Voorburgs Dagblad* 26 mei 2020.
8. *Bijlage bij de Regeling domeinlijsten buitengewoon opsporingsambtenaar, tevens art. 39 lid 1 Wet veiligheidsregio's jo. art. 175 Gemw jo. art. 176 Gemw.*
9. §2 BBO.
10. 'Toename agressie en geweld richting boa's in eerste maanden coronacrisis', *AT5* 10 september 2020; zie ook 'Boa's zijn het geweld beu: protest in acht steden', *NU.nl* 25 mei 2020 en 'Enquête: helpt van boa's maakte sinds coronacrisis geweld mee, gemeente.nu 20 april 2020.
11. §3.2 BBO.
12. 'Boa's en politie gaan maximale groeps grootte van twee niet streng handhaven', *Algemeen Dagblad* 4 november 2020.
13. P. Kruize & P. Gruter, *Politiële bewapening in perspectief. Over gebruik en effectiviteit van pepperspray & wapenstok*, Den Haag: WODC 2012.
14. 'Boa-bonden uiten hun zorgen om handhaving', *gemeente.nu* 22 oktober 2020.
15. 'Op boa's inslaan of inrijden, we maken het allemaal mee', *gemeente.nu* 24 oktober 2019.
16. *Kamerstukken II 2019/20, 2422, nr. 2, p. 3.*
17. 'Agressie tegen agenten neemt fors toe: 'Mijn gehoorschade is mogelijk blijvend'', *Algemeen Dagblad* 12 mei 2020. Zie tevens M. Abraham e.a., *Geweld tegen de politie in uitgaansgebieden (rapport)*, *politieacademie.nl*, 2007.
18. *Kamerstukken II 2019/20, 29628, nr. 931, p. 2 en 3.*
19. *Kamerstukken II 2019/20, 29628, nr. 931, p. 2 en 3.*
20. 'Schieten door de politie', *politie.nl*.
21. *Kamerstukken II 2019/20, 2422, nr. 2, p. 4.*
22. §3.2 BBO.
23. De training van agenten ziet hierbij ook op het gebruik van

In gesprek met Janneke Vink

Wat zijn wij verschuldigd aan de dieren vanuit de principes van de democratische rechtsstaat?

Janneke Vink (30) promoveerde vorig jaar in Leiden op dierenrechten (promotor: prof. mr. P.B. Cliteur). Dit jaar bracht zij een boek uit, onder dezelfde titel als haar proefschrift: *The Open Society and Its Animals*. De aanleiding tot het onderzoek was niet activisme of moralisme, maar verwondering over het gebrek aan erkenning voor dierlijke intelligentie. Mensenrechten funderen op menselijke waardigheid, terwijl de waardigheid van intelligente dieren niet als self evident wordt gezien. Het is uiteindelijk een 375 pagina's tellend boek geworden waarin uiteengezet wordt waarom het verband tussen de huidige democratische rechtsstaat en de *checks and balances* niet meer in verhouding is met betrekking tot dierenrechten.

De in Leiden afgestudeerde en momenteel aan de Open Universiteit werkzame rechtsfilosofo stond aanvankelijk sceptisch tegenover dierengrondrechten. Ze vond het zelfs een bizar idee. Haar rechtstatelijke belangstelling deed haar verder kijken dan standaardbezwaren zoals dieren kunnen geen rechten afdwingen, en het argument dat verschillen tussen mensen en dieren groot en relevant zijn. Vink vraagt zich af wat wij aan de dieren verschuldigd zijn vanuit de principes van de democratische rechtsstaat. En hoe we die verschuldigde democratische en rechtstatelijke consideratie op een manier kunnen institutionaliseren die niet zo absurd is als dierenrechten. Dat was de oorspronkelijke insteek. Maar die is gedurende de jaren gewijzigd.

Zij realiseerde zich dat het hele systeem van *checks and balances* van de democratie die zichzelf in stand moet houden, uitgaat van een mensbeeld dat ook voor mensen niet meer adequaat is. Ze gaan uit van de voor zichzelf opkomende, spraakzame, assertieve mens, terwijl we nu weten dat er een heleboel mensen zijn die dat niet kunnen, zoals kinderen, dementerenden en wilsonbekwame mensen met bepaalde psychische stoornissen. Het gaat uit van een bombastisch mensbeeld dat in de Verlichting zeer populair was, maar niet realistisch is. Zodoende kwam Vink uit bij rechten. Dat instituut is het laatste redmiddel voor individuen die buiten de boot vallen in de democratie.

De dieren waar het in deze context over gaat zijn sentiëntele dieren. Dieren met een gevoel, een eigen waarneming, een dier dat zijn eigen leven kan ervaren. Dit is volgens Vink theoretisch gezien het meest relevante concept. Welke diersoorten daar concreet onder vallen, is een vraag die biologen het beste kunnen beantwoorden. Over het algemeen weten we vanuit de wetenschap die nu bekend is dat met name zoogdieren hieronder vallen. Maar er zijn wel veel wetenschappers die stellen dat ook inktvissen bijvoorbeeld een hele belevingswereld hebben en ook intelligentie hebben waar we tot voor kort niet veel vanaf wisten.

Artikel 3:2a lid 1 BW stelt: dieren zijn geen zaken. Het artikel lijkt te suggereren dat dierenrechten wel degelijk zijn opgenomen in de wet. Wat is volgens u de betekenis van dit artikel voor de erkenning van dierlijke intelligentie?

‘Je zou kunnen zeggen dat het artikel in beginsel dierlijk sentiëntisme erkent. Er is gepoogd recht te doen aan het breed gedragen en “natuurlijk rechtsgevoel” dat

dieren meer zijn dan slechts zaken, dat zij kortom wel degelijk anders zijn dan een tafel of stoel. Die eigen aard van het dier zou ook moeten leiden tot een bijzondere behandeling. Dat staat in de wetsgeschiedenis van het artikel. Op basis van de intrinsieke waarde (die in de Wet Dieren erkend wordt) is er een verschil tussen dieren en andere rechtsobjecten gemaakt. De betekenis die de wetgever aan deze intrinsieke waarde heeft willen geven, wordt in de wetsgeschiedenis zo uitgelegd dat bij politieke beslissingen die gevolgen hebben voor dieren, expliciet aandacht moet worden besteed aan de belangen van de dieren. Zelfs moeten we er dan naar streven de fysieke en ethologische impact zoveel mogelijk te beperken. Maar dit neemt niet weg dat in het Burgerlijk Wetboek de regels die voor tafels en stoelen gelden, ook voor dieren gelden. Dat staat namelijk in lid 2 van hetzelfde artikel. Het artikel in het BW is dus niet per definitie een spectaculair artikel, het hangt er wel vanaf hoe er in de praktijk invulling aan gegeven wordt. Hiervoor is jurisprudentieonderzoek nodig. Dierenrecht is internationaal een gevestigd rechtsgebied, maar in Nederland wordt er nog weinig onderzoek naar gedaan. Duitsland heeft dierenwelzijn bijvoorbeeld wel al in de Grondwet opgenomen.’

“Dierenrecht is internationaal een gevestigd rechtsgebied, maar in Nederland wordt er nog weinig onderzoek naar gedaan.”

Hoe werkt dat dan in Duitsland?

‘Daar hebben ze een toevoeging bij een bepaling gestopt die gaat over de bescherming van een natuurlijke leefomgeving. Ze hebben er simpelweg ‘und die Tiere’ achter geplakt. Wat zo’n bepaling karakteriseert is dat de staat erkent dat vanuit de staat een verantwoordelijkheid is voor de levens en welzijn van dieren. Zaken over dierenwelzijnsnormen zijn sindsdien anders behandeld. Eerst werden zaken hierover snel van tafel geveegd omdat in de Grondwet alleen mensenrechten stonden. Die gingen dus voor. Vaak werd dierenwetgeving opzij geschoven. Je ziet wel concrete veranderingen. Zo was er bijvoorbeeld de zaak van een vogeltje dat in een lijmachtige substantie vastgezet was, daardoor nog amper kon bewegen en vervolgens heen en weer geslingerd werd bij wijze van ‘kunstproject’. Aan de ene kant werd betoogd dat deze handeling in strijd met dierenwelzijnswetgeving was. De rechtbank erkende dat er sprake was van dierenleed, maar

oordeelde dat deze kunstzinnige uiting onder vrijheid van artistieke meningsuiting viel. Dit soort zaken gebeurde vaker, politici werden er wanhopig van. De Minister sprak uit dat de dierenwelzijnswetgeving het papier waarop het geschreven stond niet waard was wanneer men niets zou doen aan de status hiervan. Na incorporatie in de Grondwet werd dierenwelzijn in rechtszaken wel erkend. Bijvoorbeeld in de zaak van een hoefsmid over voorschriften in het kader van het kappen van paardenhoeven. Normaal zou zijn gezegd ‘beroepsuitoefening staat als recht in de Grondwet’. Maar omdat dierenwelzijn nu óók in de Grondwet stond kon dierenwelzijn toen wel voorgaan.

“Als er een Nederlandse staatsdoelstelling over dierenwelzijn zou zijn, zou het voor de hand liggen dat bij nieuwe wetten over dieren de Raad van State in zijn advies ook aandacht heeft voor dierenwelzijn.”

Een andere bekende zaak ging over wetgeving waarin seks met dieren werd verboden. Bestialiteit noem je dat. Daarover gingen belangengroeperingen naar het Constitutionele Hof. Zij ervoeren dit als inbreuk op hun grondrecht van seksuele autonomie. Dat is in Duitsland een grondrecht dat wordt afgeleid uit twee andere grondrechten. Daarbij zag je ook dat de rechter in dit geval naar de Grondwet keek, waarin die staatsverantwoordelijkheid voor dierenwelzijn stond opgenomen. Wat deze groepering wilde, seks met dieren, werd verboden in een gewone wet, maar volgens hen werd dat juist beschermd door de hiërarchisch hogere grondrechten. De wetgever heeft juist door deze wet willen uiten dat dierenwelzijn in deze gevallen beschermd moest worden. Het hof accepteerde de inperking bij gewone wet. Maar dat kon alleen omdat dierenwelzijn óók in de Grondwet stond. Het was dus echt nodig om op te treden tegen praktijken die onder grondrechtelijke bescherming vielen.’

Duitsland kent het toetsingsverbod niet zoals we dat kennen in Nederland. Een wet in formele zin mag in Nederland niet worden getoetst aan de Grondwet. Waarom pleit u toch voor verankering van dierenwelzijn in de Grondwet?

‘Zaken zoals die in Duitsland zal je in Nederland vanwege het toetsingsverbod en onze

beperkingssystematiek niet snel zien. Maar een dierenwelzijnsbepaling in de Grondwet heeft in Nederland andere effecten. Een van die effecten is het zogenaamde vergrendelingseffect. Op het moment dat je zo’n bepaling opneemt wordt in de dogmatiek gezegd dat je niet meer terug mag gaan in termen van dierenwelzijnseisen. De kwaliteit van dierenwelzijnswetgeving mag niet meer afnemen. Je kunt je dan natuurlijk afvragen hoe je dat kan afdwingen. Dat ligt dan weer aan de betekenis die aan een dergelijk artikel wordt gegeven in de Eerste en Tweede Kamer. Als er een Nederlandse staatsdoelstelling over dierenwelzijn zou zijn, zou het voor de hand liggen dat bij nieuwe wetten over dieren de Raad van State in zijn advies ook aandacht heeft voor dierenwelzijn. Dierenwelzijn moet vervolgens ook aan bod komen bij de grondwettelijke toetsing die de Eerste en Tweede Kamer zelf uitvoeren. Het zou wel degelijk effect moeten hebben. Anders kan je je afvragen of de Grondwet überhaupt iets kan betekenen. Los daarvan zou zo’n staatsdoelstelling ook nog andere effecten kunnen hebben, zoals bij de invulling van open normen in dierenwelzijnswetgeving.’

“Als je erkent dat dieren belangen hebben moet je als legitieme staatsvertegenwoordiger laten zien dat je ook die belangen meeweegt in je overwegingen.”

Op de vraag of dit een voorbeeld is van hoe de bepaling in Nederland geformuleerd zou moeten worden antwoordt Vink dat het in verschillende benamingen gegoten kan worden. Als voorbeeld noemt ze de term ‘dierlijke waardigheid’. Dan krijg je volgens Vink filosofen die met discussie over het begrip ‘waardigheid’ komen aanzetten, waar je volgens sommigen moeilijk een fundering voor kunt geven. Ze geeft als alternatief een bepaling waarin de staat de verantwoordelijkheid voor de levens van dieren op hun grondgebied erkent. De specifieke formulering is volgens Vink niet interessant. Het is interessant dat de staat dierenwelzijn als staatsaangelegenheid erkent en dat die betekenis eraan wordt gegeven door de Staten-Generaal. Wat volgt is haar democratisch rechtsstatelijke uitleg over de legitimiteit van dierenrechten.

‘Beslissingen genomen door de staat raken dieren. Hier speelt het begrip democratische reciprociteit een rol. Je neemt belangrijke beslissingen over het leven van

dieren, en hier geef je ze wat voor terug. Het gaat om een basaal geven en nemen. Wederkerigheid tussen burger en staat, het idee van het sociaal contract. Er is pas een staat als we toestemming en macht geven aan degene die de staat representeert. Deze heeft legitimiteit voor zover hij de belangen van alle burgers meeneemt. Als je erkent dat dieren belangen hebben moet je als legitieme staatsvertegenwoordiger laten zien dat je ook die belangen meeweegt in je overwegingen. Anders krijg je te maken met een democratisch tekort. Als er belangen zijn die je niet meeweegt maar waar je wel politieke macht over uitoefent, dan krijg je een legitimiteitstekort.’

“Mijn standpunt is niet dat we zomaar van de een op de andere dag dierenrechten zouden moeten invoeren, juist vanwege eventuele onvoorspelbare maatschappelijke effecten en het feit dat er nog geen draagvlak voor is.”

Naast een staatsdoelstelling bespreekt Vink een andere optie in het boek, de optie van subjectieve dierenrechten. Dit zouden grondrechten voor dieren zijn, zoals mensen bijvoorbeeld het recht op leven hebben. Vink stelt weliswaar dat het onrealistisch en onwenselijk is om zulke dierenrechten vandaag de dag in te voeren, maar is wel van oordeel dat uiteindelijk alleen deze optie recht doet aan de positie van dieren.

Ik kan mij voorstellen dat mensen denken dat de impact van vergaande subjectieve dierenrechten op de samenleving, bio-industrie en in concreet de economie groot kan zijn. Denkt u dat deze optie van subjectieve rechten economisch gezien op den duur wel mogelijk is?

‘Laat ik vooropstellen dat ik geen econoom ben, de pragmatische uitwerking valt buiten de scope van het onderzoek. Het onderzoek gaat over democratische en rechtsstatelijke normen. Wat ik nu hierover ga zeggen zeg ik dus als geïnteresseerde burger en niet als wetenschapper. Mijn standpunt is niet dat we zomaar van de een op de andere dag dierenrechten zouden moeten invoeren, juist vanwege eventuele onvoorspelbare maatschappelijke effecten en het feit dat er nog geen draagvlak voor is. Maar ik wil best even met je meegaan in het gedachtenexperiment.

Het is een feit dat de veehouderij voor een groot deel gesubsidieerd wordt. Als je kijkt naar wat met name de Europese Unie subsidieert aan niet alleen de veehouderij, maar ook akkerbouw, is het een sector die waarschijnlijk niet eens op eigen benen kan staan onder pure marktwerking. Dus vanuit het ideaal van vrije markt is sowieso iets af te dingen op de situatie nu. De markt is al niet meer zo vrij als die volgens Adam Smith zou moeten zijn. Er zijn veel mensen bezig met de ontwikkeling van plantaardige alternatieven, die het zonder subsidie moeten doen. Als de subsidie voor de veehouderij stopt zou er misschien meer ruimte zijn voor alternatieve vormen van voedselvoorziening. Ik denk ook dat we mogelijke economische schade in perspectief moeten zien. Het zou hier gaan om voortschrijdend moreel inzicht. Misschien moeten we vooraf niet al te alarmistisch over economische schade denken want de markt is elastisch. Toen werd gesproken over mogelijke afschaffing van de slavernij was ook de vraag: hoe kunnen we die goedkope arbeid vervangen, hoe zorgen we dat de economie overeind blijft? Het werd uiteindelijk afgeschaft. De markt past zich aan de nieuwe situatie aan. Het zou onder de streep economisch gezien misschien helemaal niet zo’n probleem hoeven zijn. Misschien loopt het tijdperk van vlees sowieso al op zijn laatste benen, ook vanwege alle milieuproblematiek. Dan is tijdig stoppen met de veehouderij en inzetten op plantaardige voedseltechnologie geen economische aderslating, maar mogelijk juist een vorm van innovatie die uiteindelijk leidt tot economische winst.’

“Misschien loopt het tijdperk van vlees sowieso al op zijn laatste benen, ook vanwege alle milieuproblematiek.”

De coronacrisis heeft in ieder geval wel een economische malaise veroorzaakt. Het coronavirus is een direct gevolg van een voedselmarkt in China waar veel dieren op onnatuurlijke wijze dicht bij elkaar werden gehouden door mensen. Denkt u dat deze crisis een wake up call zal zijn?

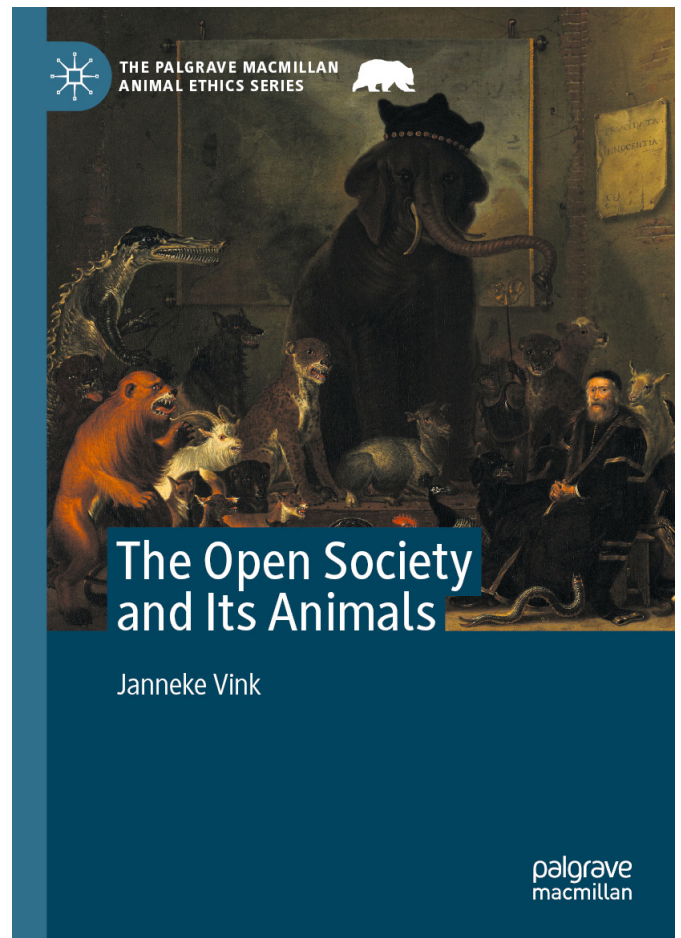
‘Ik weet niet of het tot ander inzicht heeft geleid. Feit is wel dat als wij dieren met rust hadden gelaten, we nooit met corona hadden gezeten. Eens in de zoveel tijd ontstaat zo’n virus dat kan overgaan op mensen. Nergens ter wereld leven zoveel dieren op elkaar per vierkante kilometer als in Nederland. Uit onderzoek blijkt dat een kans aanwezig is dat zo’n virus zich

ontwikkelt in de Nederlandse veehouderij en overgaat op mensen. Sterker nog: virologen zeggen dat de vraag niet is óf dit gaat gebeuren, maar wanneer. Het gaat vrij weinig over de oorzaak van corona. Hoe we kunnen voorkomen dat het nog een keer gebeurt. Experts zeggen dat het opnieuw zal gebeuren als we deze grote aantallen dieren dicht op elkaar behouden.’●

Door Lars Volborth.

Keuzevak dierenrecht volgen? Janneke Vink geeft een keuzevak (5 EC) via de Open Universiteit dat op afstand te volgen is, met uitzondering van twee bijeenkomsten in Utrecht. De cursus start op 8 februari 2021 en informatie is te vinden en aanmelden kan via https://www.ou.nl/-/rb3502_dierenrecht. Het is het eerste vak Dierenrecht in Nederland. Aanmelden het liefst minimaal twee weken van tevoren.

Nu verkrijgbaar:

J. Vink, *The Open Society and Its Animals*, Basingstoke: Palgrave Macmillan 2020 (ISBN 978-3-030-41923-3, xvi + 375 p., hardcover, € 83,19 / eBook, € 67,40)

Impeachment voor dummy's

C.R. Sunstein, *Impeachment. A Citizen's Guide*, Cambridge, MA: Harvard University Press 2017 (ISBN 978-0-674-983793, 199 p., paperback, € 8,30).

Joris van de Riet
Hoofdredacteur

Voor een man wiens beheersing van de Engelse taal nogal eens te wensen overlaat heeft Donald Trump een buitengewoon indrukwekkende stroom aan literatuur op gang gebracht. Een groot deel daarvan is nogal politiek getint: zo beweert Seth Abramson in *Proof of Collusion* dat Trump wordt gechanteerd door Vladimir Poetin met een opname van prostituees die op Trumps bed urineren (het boek is overigens ook weinig meer dan een verzameling aan elkaar geplakte tweets) terwijl Stephen Moore en Arthur Laffer in *Trumponomics* een poging doen Trumps economische beleid te verdedigen (en daarnaast ook beweren dat de man 'onberispelijk gekleed' is).¹

Een bijzondere categorie binnen deze overvloed aan boeken is die over een mogelijke manier om Trump uit zijn ambt te zetten, namelijk impeachment (waarover ik

vorig jaar reeds een en ander schreef).² Een greep uit de literatuur: *The Case for Impeachment* (Allan J. Lichtman), *Impeachment. An American History* (Jon Meachem en anderen), *Impeachment. A Handbook* (Charles L. Black en anderen), *To End a Presidency* (Lawrence H. Tribe en Joshua Matz), *The Case Against Impeaching Trump* (Alan Dershowitz),³ *The Federal Impeachment Process en Impeachment. What Everyone Needs to Know* (beide van Michael J. Gerhardt).⁴

Een bijzonder exemplaar in deze categorie is het in 2017 verschenen boekje *Impeachment. A Citizen's Guide* van Cass R. Sunstein, hoogleraar staatsrecht aan Harvard en voormalig topambtenaar onder president Obama. Ik noem het een boekje, want het beslaat nog geen tweehonderd pagina's en is gedrukt op pocketformaat. Wat uit die omvang – en uit de ondertitel *A Citizen's Guide* – meteen duidelijk wordt is wat Sunstein niet beoogt met zijn boek, namelijk een uitputtende en behandeling van het impeachmentproces. In plaats daarvan streeft hij ernaar een voor de 'gewone burger' begrijpelijke uiteenzetting over impeachment te schrijven: impeachment, zo is zijn these, is in tegenstelling tot veel andere delen van de Amerikaanse grondwet namelijk geen zaak voor rechters maar bij uitstek een zaak voor 'We the People' (p. 13).

Die drie woorden staan centraal in Sunsteins boek. Impeachment is een manier waarop het Amerikaanse volk van een president die zijn ambt misbruikt af kan komen en biedt een mogelijkheid om een president die zijn boekje te buiten gaat te verwijderen. In de historische behandeling van het instrument impeachment merkt hij dan ook op dat 'impeachment was a tool for the exercise of popular sovereignty' (p. 38) en dat impeachment 'gave We the People a way to say: NO MORE' (p. 12).

Enige uitleg over wat ‘impeachment’ nu eigenlijk is, is hier aangewezen. Technisch gezien is impeachment in de Verenigde Staten het proces waarbij het Huis van Afgevaardigden een ambtsdrager ‘aanklaagt’ en daarmee voor ontzetting uit zijn ambt voordraagt⁵ bij de Senaat, die vervolgens kan besluiten de ambtsdrager in kwestie daadwerkelijk te veroordelen en uit zijn ambt te zetten – hetgeen overigens een twee-derde meerderheid vereist.⁶ In deze bespreking zal ik ‘impeachment’ iets ruimer nemen en ermee verwijzen naar het gehele proces, dus inclusief de behandeling in de Senaat. Alle federale beambten zijn vatbaar voor impeachment,⁷ maar in de praktijk richt het overgrote deel van de aandacht zich op impeachment van de president – Sunstein vormt hierop geen uitzondering.

Sunstein begint zijn bespreking van impeachmentproces met een aantal hoofdstukken waarin hij de geschiedenis behandelt, te beginnen met de Amerikaanse revolutie en de overgang van monarchie naar republiek, om toe te lichten hoe het presidentschap en impeachment zijn ontstaan. Hij vervolgt met een uiteenzetting over de historische achtergrond van impeachment: eerst in Engeland, waar het concept ‘impeachment’ vandaan komt, en vervolgens in de Amerikaanse koloniën. Hij laat zien hoe impeachment in Engeland ertoe diende het parlement invloed te laten uitoefenen op ’s konings ministers, die tot dan toe alleen verantwoording schuldig waren aan de koning zelf. ‘Impeachment’, zo zegt hij, ‘was a movement in the direction of replacing monarchical absolutism with something closer to parliamentary supremacy’ (p. 35); het werd vooral gebruikt om het misbruiken van de bevoegdheden van een ambt te bestraffen en er moest dus wel echt sprake zijn van *ambtsmisdriven* (p. 35-36).

Deze wijze van impeachment werd overgenomen in de Amerikaanse koloniën, waar na de revolutie echter al snel de vraag rees hoe men moest omgaan met impeachment, en dan met name met impeachment van de president. Op de Constitutionele conventie in Philadelphia in 1787 bepleitte George Mason het opnemen van impeachment: ‘Shall any man be above justice?’ (p. 44) De uiteindelijke uitkomst was – zo kan men lezen in de Amerikaanse grondwet – dat impeachment mogelijk is op grond van ‘Treason, Bribery, or other high Crimes and Misdemeanors.’⁸

Na een bespreking van de discussies die rondom de ratificatie van de grondwet werden gevoerd volgt een intermezzo waarin Sunstein verschillende opvattingen

C.R. Sunstein

over de interpretatie van de grondwet kort weergeeft: hij behandelt onder andere *originalism* (sterk geassocieerd met onder anderen wijlen Antonin Scalia), de *living Constitution*, *active liberty* (Stephen G. Breyer), de ‘traditionele interpretatie’ (Felix Frankfurter) en de *moral reading* (Ronald Dworkin). Hij betoogt dat originalism, wat men er verder ook van mag vinden, de beste manier is om impeachment te begrijpen: de andere manieren bieden namelijk geen enkele houvast voor het interpreteren van bijvoorbeeld ‘high crimes and misdemeanors’, terwijl originalism zich kan baseren op de discussies op de Constitutionele conventie en rondom de ratificatie (p. 76-77).

De kern van het boek wordt gevormd door de hoofdstukken zes en zeven, respectievelijk getiteld ‘Impeachment, American-Style’ en ‘Twenty-One Cases’. In hoofdstuk zes bespreekt Sunstein de praktijk van impeachment zoals die uit de schaarse voorbeelden – het Huis van Afgevaardigden heeft in 230 jaar negentien impeachments aangenomen (p. 106) – blijkt, met bijzondere aandacht voor de (bijna-)impeachments van de presidenten Johnson, Nixon en Clinton. Sunstein omschrijft impeachment van een president als ‘a national nightmare, a body blow to the republic’ vanwege de enorme impact die het heeft op de Amerikaanse samenleving (p. 81). Hij bepleit daarom ook dat impeachment een *ultimum remedium* dient te zijn en absoluut niet dient te worden ingezet om een president te verwijderen enkel omdat zijn beleid niet bevalt of omdat

hij enkele dingen doet die juridisch niet door de beugel kunnen: de grens voor impeachment is volgens Sunstein buitengewoon hoog.

De poging tot impeachment van Nixon wordt aangehaald als een schoolvoorbeeld van hoe het wel moet: Nixons pogingen de CIA, de FBI en de IRS te gebruiken om politieke tegenstanders dwars te zitten zijn bij uitstek een voorbeeld van gedragingen die bij de ratificatie in 1789 zouden zijn gezien als misbruik van bevoegdheid dat tot impeachment zou moeten leiden (p. 98-99). Hij is minder te spreken over de aanklacht wegens belastingfraude (Nixon had in zijn eerste jaren als president circa \$ 400 000,- te weinig aan belasting betaald): dat was weliswaar strafbaar, maar heeft niets te maken met misbruik van het ambt van president (p. 89-90).

Wat na het lezen van het boek wellicht nog het meest verbaast is dat een boek dat zo duidelijk de verkiezing van Trump als aanleiding heeft zijn naam geen enkele keer noemt. Sunstein heeft zich dat expliciet voorgenoemd: om het boek zo neutraal mogelijk te houden en te voorkomen dat de vraag naar het wel of niet impeachen van een president wordt beïnvloed door politieke opvattingen zal Sunstein, zo schrijft hij, niet schrijven over enige huidige politieke figuur maar enkel over ‘the majesty, and the mystery’ van impeachment (p. 15). Deze aanpak heeft enige kritiek gekregen: zo stelde Stephen Rohde in de *Los Angeles Review of Books* dat het, juist nu er vragen spelen rond het wel of niet impeachen van Trump, wenselijk zou zijn dat Sunstein zijn licht daarover had laten schijnen in plaats van de lezer vragend achter te laten.⁹

Daar ben ik het niet mee eens: niet alleen is het geen slecht idee om de lezer zelf eens te laten nadenken, maar Sunstein reikt bovendien talloze handvatten aan die de lezer daarbij helpen in de specifieke situatie van Trump. Zo bespreekt hij bijvoorbeeld de mogelijkheid dat een president aan de macht is gekomen door een complot met een vijandige mogendheid, hetgeen volgens hem een grond voor impeachment zou zijn (p. 122). Weliswaar is impeachment vooral gericht op misdrijven die de president begaat in de uitoefening van zijn ambt – en dus niet bij het verkozen worden vóórdat hij president wordt – maar Sunstein betoogt dat ook een president die op corrupte of anderszins onwettige wijze is verkozen door impeachment uit zijn ambt kan worden gezet. Dit riekt uiteraard erg naar de beschuldigingen dat Trump bij zijn verkiezing zou hebben samengewerkt met de Russische overheid. Nu heeft *Special Counsel* Robert

Mueller in zijn rapport geconcludeerd dat Trump niet heeft samengewerkt met de Russen,¹⁰ en de lezer kan zelf de conclusie trekken dat dit dan ook geen grond oplevert voor impeachment.

Een ander opmerkelijk aspect van Sunsteins boek is zijn neiging om zijn betoog op te fleuren door te vertellen over zijn persoonlijke ervaringen met een bepaalde situatie: zo vertelt hij tussendoor graag hoe hij als jonge ambtenaar in aanraking kwam met het 25e Amendement, hoe hij als kind het impeachment van Nixon meemaakte of – meerdere pagina’s lang – hoe hij een huis kocht dat een bijzondere historische lading heeft (p. 9-11).¹¹ Hoewel een persoonlijke tint aan het boek de leesbaarheid zeker ten goede kan komen, wordt het soms wel érg veel en gaat de leesbaarheid er juist op achteruit.

Deze kleine kritiekpunten nemen echter niet weg dat Sunstein een buitengewoon begrijpelijk boek heeft geschreven over het controversiële proces van impeachment. Hij biedt een uitstekend maar bondig overzicht van de historische achtergrond en de moderne praktijk (of wat daarvoor doorgaat) van impeachment en biedt een helder overzicht van verschillende situaties waarin impeachment wel of niet gerechtvaardigd is, zonder daarbij in politieke discussies te verzanden. Dat alles maakt *Impeachment: A Citizen’s Guide* een waardevolle toevoeging aan de inmiddels omvangrijke literatuur over impeachment. ●

1 Zie voor een (zeer) kritische bespreking N.G. Mankiw, ‘Snake-Oil Economics. The Bad Math Behind Trump’s Policies’, *Foreign Affairs* (98) 2019, afl. 1, p. 176-180.

2 J.T.J. van de Riet, ‘Een voortzetting van de politiek met andere middelen? (II) Ambtsmisdrijven en ministeriële verantwoordelijkheid’, *NOVUM* (39) 2018, afl. 5, p. 12-15, hier p. 13-14.

3 Kritisch besproken door [J. Astill], ‘Trumpectomy’, *The Economist* 14 juli 2018, p. 40.

4 Een en ander is gevonden via een simpele zoekopdracht ‘impeachment’ op *bol.com*.

5 Art. I s. 2 cl. 5 U.S. Const.

6 Art. I s. 3 cl. 6 U.S. Const.

7 Art. II s. 4 U.S. Const.

8 Art. II s. 4 U.S. Const.

9 S. Rohde, ‘“A Republic or a Monarchy?” A Citizen’s Guide to Impeachment’, *Los Angeles Review of Books* 15 november 2018, lareviewofbooks.org.

10 B. den Hond, ‘Vernietigend, maar niet veroordelend’, *Trouw* 19 april 2019, p. 4.

11 Een punt dat hij overigens graag mag herhalen; zie bijv. R. Goodman, ‘Q&A with Cass Sunstein on “Impeachment: A Citizen’s Guide”’, *Just Security* 23 oktober 2017, justsecurity.org, antwoord 2.

Dedicated mensen maken het verschil.

Hugo, dedicated trombonist
en advocaat-stagiair bij BarentsKrans

Wij zoeken advocaat-stagiaires.

Mensen die zich verdiepen, die vragen stellen en zichzelf blijven verbeteren. Die maken het verschil. Zowel op professioneel vlak als in het privéleven. Dedicated noemen wij dat. Heb jij die ambitie, dan pas jij bij BarentsKrans. Wil je werken bij één van de grootste advocatenkantoren in Den Haag, met enthousiaste collega's, toonaangevende cliënten en uitdagende zaken? Ga dan naar www.werkenbijbarentskrans.nl

werkenbijbarentskrans.nl

BarentsKrans